

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ
КАФЕДРА БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри бізнес-аналітики та
цифрової економіки

_____ Наталія КАСЬЯНОВА
“ _____ ” _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

**ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 051 «ЕКОНОМІКА»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»**

Тема: «Тенденції подолання економічних криз в сучасних умовах»

Виконавець: ЧАРУПА Анастасія

Керівник: к.е.н., доцент ЖАВОРОНКОВ Володимир

Консультанти з розділів:

Розділ 1: к.е.н., доцент ЖАВОРОНКОВ Володимир

Розділ 2: к.е.н., доцент ЖАВОРОНКОВ Володимир

Розділ 3: к.е.н., доцент ЖАВОРОНКОВ Володимир

Нормоконтролер із ЄСКД (ЄСПД):

ст. викладач ДИЯК Юлія Ігорівна

КИЇВ 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економіки та бізнес-адміністрування
Кафедра бізнес-аналітики та цифрової економіки
Спеціальність 051 «Економіка»
Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри бізнес-аналітики
та цифрової економіки

_____ Наталія КАСЬЯНОВА
“ _____ ” _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студента: ЧАРУПИ Анастасії

Тема роботи: «Тенденції подолання економічних криз в сучасних умовах»
затверджена наказом ректора № 1156/ст від 30.08.2022 р.

1. Термін здачі студентом закінченої роботи на кафедрі: 22.11.2022 р.
2. Вихідні дані до роботи: електронні інформаційні джерела, фінансова звітність, праці вітчизняних та зарубіжних наукових діячів.
3. Зміст дослідження: аналіз літератури для написання випускової роботи. Проведення аналізу по тенденціям подолання економічних криз в країнах ЄС, та аналіз причин їх появи. Оцінка ефективності методів подолання економічної кризи в країнах ЄС . Надання прогнозу, щодо визначення майбутньої геополітичної ситуації у світі.
4. Перелік обов'язкових демонстраційних матеріалів: 12 слайдів

5. Календарний план-графік

№ пор.	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1.	Отримання завдання на кваліфікаційну роботу	30.08.22	<i>виконано</i>
2.	Огляд літератури за темою	01.09.22-08.09.22	<i>виконано</i>
3.	Економічні кризи в сучасних умовах, особливості та тенденції їх формування	08.09.2022-15.09.2022	<i>виконано</i>
4.	Роль та значення економічних криз в сучасних економічних системах ЄС	16.09.22-22.09.22	<i>виконано</i>
5.	Причини виникнення економічних криз	23.09.22-29.09.22	<i>виконано</i>
6.	Аналіз причин виникнення промислових криз країн Євросоюзу.	30.09.22-06.10.22	<i>виконано</i>
7.	Аналіз причин виникнення фінансових криз країн Євросоюзу.	07.10.22-13.10.22	<i>виконано</i>
8.	Аналіз причин виникнення енергетичних криз країн Євросоюзу.	14.10.22-25.10.22	<i>виконано</i>
9.	Аналіз отриманих результатів	26.10.22-06.11.22	<i>виконано</i>
10.	Розробка слайдів та написання доповіді	07.11.22-16.11.22	<i>виконано</i>
11.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	17.11.22	<i>виконано</i>
12.	Корегування роботи за результатами попереднього захисту	18.11.22-19.11.22	<i>виконано</i>
13.	Остаточне оформлення кваліфікаційної роботи та слайдів	20.11.22-21.11.22	<i>виконано</i>
14.	Підписання відгуку та рецензії	22.11.22	<i>виконано</i>
15.	Захист кваліфікаційної роботи у ДЕК	23.11.22-24.11.22	<i>виконано</i>

6. Дата видачі завдання: 30.08.2022 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Володимир ЖАВОРОНКОВ

Завдання прийняв до виконання _____ Анастасія ЧАРУПА

РЕФЕРАТ

Чарупа Анастасія. Тенденції подолання економічних кризв ЄС в сучасних умовах. – Кваліфікаційна робота зі спеціальності 051 «Економіка», ОПП «Міжнародна економіка». Національний авіаційний університет Міністерства освіти і науки України, м. Київ, 2022.

Кваліфікаційна робота містить 79 сторінок, 3 таблиці, 4 рисунків, список використаних джерел з 63 найменувань.

Об'єкт дослідження – економічна криза у країнах ЄС, її аналіз та методика подолання.

Предметом дослідження є соціально-економічні фактори до тенденції формування економічних криз в ЄС у сучасних умовах, та дослідження методики та способів їх подолання.

Мета дослідження – оцінка економічних криз ЄС та галузей які туди відносяться. Також наслідки кризових явищ ЄС на майбутню геополітичну ситуацію України та її місце в світі.

При написанні роботи використовувалися методи дослідження: порівняльний аналіз, систематизація, групування, статистично-математичний, структурно-функціональний методи та ін.

Ключові слова: економічна криза, фінансова криза, методи подолання фінансових криз, глобалізація, міжнародна торгівля, ринок землі, антикризові стратегії.

ABSTRACT

Charupa Anastasia. Tendencies of overcoming economic crises of the EU in modern conditions. – Qualification work on specialty 051 "Economics", OPP "International Economy". National Aviation University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2022.

The qualification work contains 79 pages, 3 tables, 4 figures, a list of used sources from 34 names.

The object of the study is the economic crisis in the EU countries, its analysis and methods of overcoming it.

The subject of the study is socio-economic factors leading to the tendency of economic crises in the EU in modern conditions, and the study of methods and ways of overcoming them.

The purpose of the study is to evaluate the economic crises of the EU and the industries related to them. Also, the consequences of the EU crisis on the future geopolitical situation of Ukraine and its place in the world.

When writing the work, research methods were used: comparative analysis, systematization, grouping, statistical-mathematical, structural-functional methods, etc.

Key words: *economic crisis, financial crisis, methods of overcoming financial crises, globalization, international trade, land market, anti-crisis strategies.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
Розділ 1. Особливості, причини та наслідки виникнення економічних криз	9
1.1. Економічні кризи в сучасних умовах, особливості та тенденції їх формування в країнах ЄС	9
1.2. Роль та значення економічних криз в сучасних економічних системах ЄС	20
1.3. Причини виникнення економічних криз	23
Висновки до розділу 1.....	30
Розділ 2. Аналіз виникнення промислових, фінансових та енергетичних криз в країнах Єврозони	32
2.1. Аналіз причин виникнення промислових криз країн Євросоюзу.....	32
2.2. Причини виникнення фінансових криз в країнах ЄС.....	38
2.3. Причини виникнення енергетичних криз в країнах Єврозони.....	44
Висновки до розділу 2.....	51
Розділ 3. Методика подолання та наслідки економічних криз в країнах ЄС	53
3.1 Методика подолання економічних криз на прикладі країн ЄС	53
3.2 Кризові явища в євроні та їх вплив на економічне майбутнє країн.....	57
3.3 Наслідки кризових явищ в країнах ЄС на майбутню геополітичну ситуацію України.....	64
Висновки до розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Робота є актуальною так як на сьогодні зовнішньоекономічна діяльність структурних одиниць ЄС набуває важливого пріоритету. Таким чином зняття або послаблення досить великої частини зовнішньоторговельних бар'єрів для вітчизняних підприємств дає змогу набуття нових можливостей для масштабування та розвитку через знання нових ринків у світі та збуту (експорту) вчим власної продукції.

Фактично в сучасних умовах відбувається не проста іпотечна, фінансова або циклічна криза, а значна криза цивілізаційного масштабу, яка залишить після себе помітний історичний слід, спровокує тектонічний цивілізаційний зсув, наслідком якого найбільш можливо може стати повна зміна системи міжнародного поділу праці, прискорення зміни лідерів на планеті, формування структур і систем інформаційної економіки.

У процесі дослідження використовувались методи теоретичного аналізу, синтезу, спостереження, опису, таблично-графічного.

Метою випускової роботи є дослідження кризових явищ в країнах ЄС: визначити напрямки удосконалення та оптимізації методики вирішення економічних криз ЄС.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішувались наступні завдання:

- Ознайомитись з економічними кризами в сучасних умовах та дослідити особливості та тенденції їх формування
- Визначити роль та значення економічних криз в сучасних економічних системах ЄС
- Встановити причини виникнення економічних криз
- Проаналізувати причини виникнення промислових, фінансових та енергетичних криз у країнах Єврозони.

- ознайомитись з методами подолання економічних криз на прикладі країн ЄС;
- охарактеризувати кризові явища та оцінити вплив на економічне майбутнє країн;
- Дослідити наслідки кризових явищ в країнах ЄС на майбутню геополітичну ситуацію України

Методологічною та інформаційною базою дослідження є наукові публікації періодичних видань, праці українських та зарубіжних дослідників, присвячені економіко-організаційній теоретичній і методичній проблемам управління і подолання економічних криз країн Євросони .

Об'єктом даної роботи є дослідження явища економічної кризи в країнах ЄС.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ВИНИКНЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

1.1. Економічні кризи в сучасних умовах, особливості та тенденції їх формування

Різноманітність і багатофакторний характер кризових явищ викликано безліччю причин як внутрішнього (ендогенного), так і зовнішнього (екзогенного) характеру. До ендогенних факторів відносяться: відтворювальні і структурні – зміна фаз відтворювальних циклів і зумовлені цим зрушення в структурі економіки, хвороблива зміна передових галузей і напрямків; інституційні та організаційно-економічні – необхідність змін у формах власності, ринкових інститутах, формах організації виробництва і управління; державно-економічні та кон'юнктурні – потреба зміни форм і методів державного регулювання економіки з урахуванням стійких змін в кон'юктурі; зовнішньоекономічні – резонансний вплив світових криз, кризових потрясінь у суміжних інтегрованих економіках, радикальні зміни в структурі зовнішньої торгівлі, надмірний зовнішній борг тощо. Серед екзогенних факторів слід виділити: технологічні – вичерпання потенціалу техніки, технологічних укладів, технологічних засобів виробництва; демографічні та природно-екологічних – перенаселення або депопуляція, вичерпання доступних запасів природних ресурсів, надмірне забруднення навколишнього середовища, значне збільшення демографічного навантаження на природне середовище; соціокультурні та психологічні, викликані кризами в науці, освіті, культурі, етиці, ідеології, психологічними очікуваннями кризових потрясінь; державно-правові та військові, зумовлені кризою державної влади і політичної системи, внутрішніми соціальними конфліктами і війнами.

Глобальна фінансово-економічна і соціальна криза, яка почалась з 2007-2008 рр. – це небезпека для світу в цілому, і для окремих країн, в тому числі для

України. При цьому, відставання у розвитку України у зв'язку з кризою склало 4-5 років, в гострий період кризи в двічі зросло безробіття, до 10% скоротилися реальні доходи, у зв'язку зі спадом темпів житлового будівництва малоїмовірні поліпшення житлових і комунальних умов життя. Відтак, криза неминуче погіршує здоров'я частини населення у зв'язку зі стресом і депресією. У той же час в період кризи активними стають найбільш сильні, життєздатні банки та сектори економіки. Можна вважати, що відбувається свого роду природний відбір - основа прогресу.

Таблиця 1.1

Класифікація криз

За рівнем виникнення	Глобальні (світові), державні, регіональні, міжгалузеві, галузеві, фірмові (мікрорівень)
За місцем виникнення	Локальна криза, системна, стратегічна
За масштабами впливу	Мікрокризи, мезокризи, макрокризи, міжнародні
Характер причини виникнення	Закономірні, випадкові
За тривалістю в часі	Короткострокові, тривалі
За ступенем керованості	Керовані, некеровані
За ступенем тяжкості	Легкі кризові явища, середньої тяжкості, катастрофічні

Слід зазначити, що сучасна криза носить глобальний характер, насамперед через суперечності розвитку фінансової системи та багаторічних низьких відсоткових ставок, які призвели до підвищення попиту на дешеве житло та іпотечне кредитування. Далі відбувається падіння фондових ринків, витік капіталу. Завищення ставки рефінансування, підвищення рівня безробіття,

невиплата кредитів, банкрутство банків, у всіх країнах світової економіки. Її іноді порівнюють з «Великою депресією 30-років ХХ ст.» і з Азіатською кризою 1998 р., але вона має абсолютно індивідуальні, специфічні риси і причини виникнення. Насамперед існують дослідження, які свідчать, що головна причина сучасної кризи - це циклічний розвиток економіки.

Отже, якщо криза 1997-1998 рр. була створена країнами, що розвиваються, то криза 2007-2008 рр. – розвиненими країнами. Подвійний дефіцит бюджету і платіжного балансу США призвела до девальвації (зниження курсу) долара, скорочення доходів населення і інфляції. Долаючи інфляцію, Центральний банк США підвищив ставку рефінансування, комерційні банки зробили те ж, кредити стали дорожчі, попит американців скоротився. Відтак, почалися банкрутства домогосподарств, нездатних оплатити куплені в кредит будинки, потім іпотечних банків і будівельних фірм. Це призвело до розгортання кризи ліквідності, або нестачі грошових коштів для платежів. Оцінка перспектив економіки стала менш позитивною, власники акцій стали їх продавати, фондові індекси DowJones Ind. Avg. та NASDAQ знизились [2].

Далі криза поширилася з фондового ринку на інші сегменти світових економік, викликавши рецесію в Америці, Західній Європі, Японії, торкнувшись навіть економіки тих з них, де об'єктивних передумов для його виникнення не спостерігалось. Стрімке поширення, в рамках світового господарства завдяки впливу процесів інформатизації, транс націоналізації підприємницької діяльності, зростанню мобільності факторів виробництва, є ще однією характерною особливістю кризи.

В даний час людство переживає четверту інформаційну революцію і на рівень тенденції впливає процес інформатизації, який приймає характер глобальної інформаційної революції, то можна спостерігати за розвитком абсолютно нової як за своїм змістом, так і за наслідками для всіх сфер людської діяльності інформації, що робить важливою проблематику її розуміння, як стратегічного ресурсу та рушійного чинника розвитку економіки.

Інформація є, перш за все, фактором виробництва, що формує створення інформаційної економіки, вона також не пов'язана з простором, здатна до універсалізації, залежить від факторів часу, не зникає в процесі виробництва, але найважливішою її характеристикою є невелика ціна її транспортування і передачі.

Криза, що виникла на іпотечному ринку США, а потім трансформувалась у загальноекономічну кризу, стрімко поширилась на всі сфери світової економіки. Це сталося через «віртуалізацію» капіталу, тобто руху «фіктивного» капіталу. Тільки 2-3% операцій проводяться на основі матеріального виробництва, більш того, під впливом віртуалізації змінюється вартість капіталу, зростає мобільність, гроші теж стають «фіктивними», адже одноразова потреба всіх вкладів у банках та всіх виплат за страховками фізично неможливо, банки просто не володіють такою кількістю грошей, велика частина їх активів - це права запозичення [4]. Віртуалізація стимулює суттєві трансформації традиційних ринкових механізмів, таких як ціноутворення, конкуренція та державне регулювання.

Віртуалізація капіталу фондових ринків, звивши до мінімуму ступінь фінансової самодостатності макроекономічних систем, робить їх більш уразливими до трансферу економічної нестабільності, скорочує ефективність антикризових стратегій уряду.

Значну роль у розвитку світової фінансової кризи зіграло перевиробництво основної світової валюти - долара США. Так як США відмовилися від обміну долара на золото, купівельна спроможність валюти була підкріплена не тільки ВВП США, але і всього світу. Однак парадокс полягає в тому, що жодна країна світу, в тому числі і США не мали контролю за обсягом емісії долара. Цим правом володіє тільки ФРС США, в обов'язки яких входить друкування світових грошей. У результаті обсяги випуску долара в період з 1970 по 2008 рр. не тільки зросли в десятки разів, а й у декілька раз перевершили реальний обсяг товарної маси в світі.

Наступною причиною є пере капіталізація фондових ринків розвинених країн. Ця тенденція була посилена зростаючою спекуляцією, присутньої в будь-якій системі. Сприятливе середовище для неї створюється завдяки бурхливому розвитку фінансових інструментів, у тому числі і фінансових інновацій. Масштаби спекулятивних операцій з похідними цінними паперами настільки великі, що ускладнюють оцінку прийнятих фінансовими організаціями ризиків і сприяють прискоренню поширення кризи.

Слід зазначити, що незадовільний стан світової фінансової системи також впливає на розвиток кризи. Неминучою є радикальна зміна системи глобальних фінансових інститутів, яка дала б змогу мінімізувати ризики виникнення нових криз і забезпечити фінансову безпеку держав. Це є абсолютно необхідною умовою фінансової глобалізації та можливості перетоку іноземного капіталу у життєво важливі сфери економічної діяльності.

Однією з найважливіших причин кризи є розбіжність бажань транснаціональних корпорацій з їх можливостями, адже бажані обсяги їх прибутку не співпадали з реальною ефективністю виробництва. Кожна корпорація прагнула «роздувати бульбашки» власного благополуччя за рахунок короткострокових прибуткових фінансових операцій.

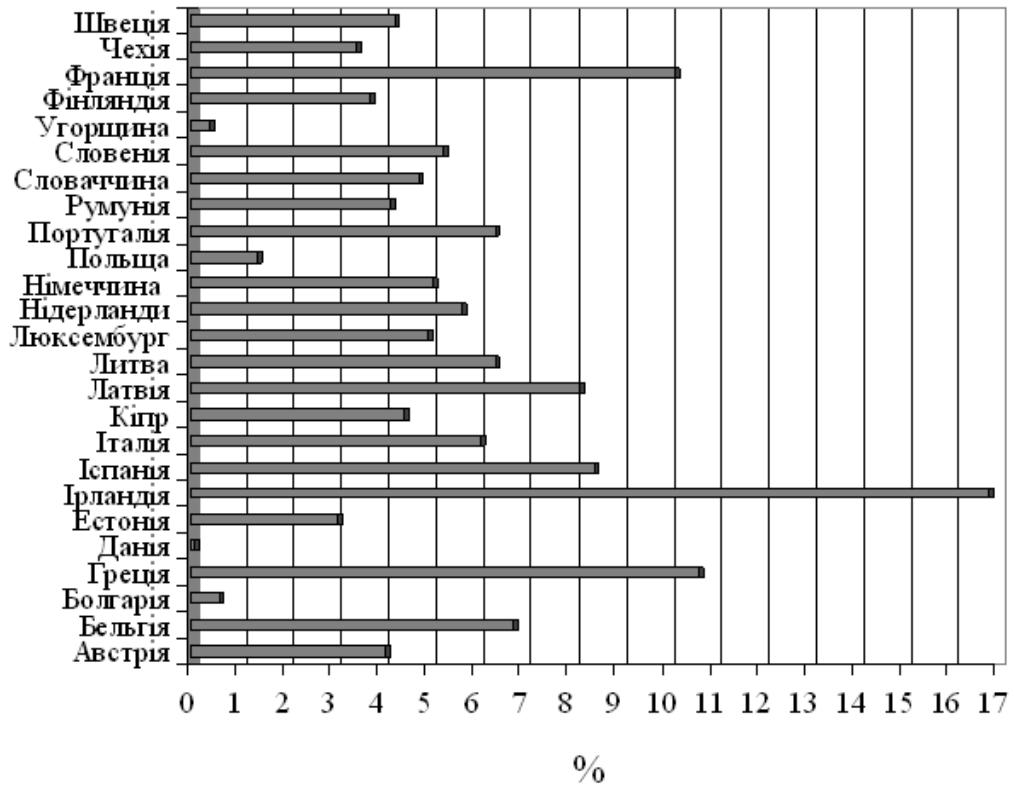

Рис.1. Рівень дефіциту бюджету країн ЄС відносно ВВП у 2009 р.

Таким чином, слід зазначити, що криза 2008-2009 рр. носить «шоковий» характер, тобто вона була викликана різкою зміною рівноваги, як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. При цьому, початковий імпульс до розгортання кризових процесів прийшов з боку зовнішніх ринків. Спад 2009 р. був обумовлений трьома видами шоку, а саме: 1) шок, пов'язаний зі світовою фінансовою кризою, коли принципово змінились умови запозичень і обслуговування боргу; 2) ціновий шок, викликаний падінням світових цін на нафту та інші сировинні експортні товари; 3) шок в результаті різкого скорочення зовнішнього попиту на традиційні статті українського експорту: метали і продукцію основної хімії.

Отже, при настанні кризи визначальними є тенденції виробництва та економіки в цілому до їх періодичного удосконалення та реструктуризації. Глибина і характер криз залежать від можливості передбачити їх і здатності використовувати на користь економіки.

Для визначення комплексу ефективних заходів з подолання кризи як в масштабах світової економіки, так і в рамках національних економік вчені звертаються насамперед до аналізу причин кризи.

Відтак, розроблення та реалізація сучасної моделі розвитку національної економіки потребує визначення виважених і науково обґрунтованих причинно-наслідкових зв'язків сучасної кризи. У експертів і вчених не викликає сумніву факт, що нинішня криза розвивається, насамперед, як фінансова. Безумовним епіцентром цієї кризи є грошово-кредитна сфера. Слід зазначити, що в останні роки відбувалося прискорене відокремлення фінансової системи від реальної економіки і гіпертрофоване розростання повноважень фінансових інститутів.

Звідси, в якості головних причин кризи можна виділити наступні: непрозорість фінансових компаній, недобросовісність рейтингових агентств; складність системи деривативів; помилки регулювання фінансових ринків.

Це відображає не тільки той факт, що матеріальне виробництво («реальний сектор» економіки) ще дуже мало насичено новаціями навіть там, де існують постіндустріальні тенденції, але і та обставина, що постіндустріальний (пост-) капіталізм «йде» з сфери економіки, зосереджуючись головним чином на розподілі (перерозподілі) ресурсів. І зовсім не випадковим є те, що основним напрямком розпочатої ще в 80-ті роки глобалізації світової економіки стала глобалізація фінансова.

Глобальна економічна криза, яку зараз переживає світ, - це структурна перебудова світової економіки, відносин між фінансовим капіталом, товарним виробництвом і сферою послуг, зміна пріоритетів у виборі засобів виробництва. Інтерпретація кризи виключно як фінансового є односторонньою. Насправді, фінансові бульбашки - це лише наслідок цих тектонічних зрушень виробництва в технологічних системах, моносоціоціальна структура економіки, коли і технології, і інститути перестають працювати так, як вони працювали раніше.

Цікавою є спроба дослідників відповісти на виклики кризи, звернувшись до факторів, які відносяться до сфери технічного прогресу. Все більш переконливою видається позиція вчених, яка полягає в тому, що криза виникає в

тому випадку, коли стара структура економіки приходить у конфлікт із викликами нової інноваційної парадигми, але економічна система ще не готова до змін. Сучасна стадія кризи характеризується: тривалою стагнацією в традиційних галузях і секторах економіки, тоді як нові галузі можуть розвиватися стійкими темпами; тривалими порушеннями в діяльності фінансової системи та міжнародної торгівлі; криза існуючих форм організації та регулювання економіки. Всі зазначені проблеми є складовими частинами загальної структурної кризи світової економіки, іншими словами, трансформаційної кризи. Слід зазначити, що структурна (сучасна трансформаційна) криза долається тільки інноваціями. Також, ефективною вбачається гіпотеза про те, що поточна світова криза викликана «інноваційною паузою» - вичерпанням можливостей старих і запізненням нових технологій широкого застосування в поєднанні з надмірно оптимістичними очікуваннями, породженими тривалим попереднім періодом швидкого розширення виробництва. Якщо ця гіпотеза є вірною, то після стабілізації, ймовірно, пройде чимало часу, перш ніж західні економісти зуміють відновити швидке зростання. Виходячи з сучасної теорії довгострокового техніко-економічного розвитку як процесу послідовної зміни технологічних укладів, дослідники [4] розкривають глибинні причини світової фінансової кризи, що пов'язані з заміщенням домінуючих технологічних укладів. Доведено, що подолання кризи відбудеться в період хвилі економічного зростання, матеріально-технічну основу якого складе черговий технологічний уклад, ключовим фактором якого є поєднання нано-, біо- та інформаційних технологій.

Обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків сучасної кризи, дало змогу висвітлили фундаментальне протиріччя світової господарської системи.

Особливістю сучасної кризи є те, що вона поставила перед урядом та міжнародним співтовариством принципове питання: чи є існуюча криза, незважаючи на системність, глибину спаду і масштабність, черговою циклічною кризою, або криза висвітлила фундаментальне протиріччя світової господарської системи.

Поточна криза носить глобальний трансформаційний характер і на відміну від усіх післявоєнних криз має кілька важливих особливостей: «походження»: вона виникла в самій розвиненій країні світу, охопивши насамперед розвинені країни, а вже потім розповсюдилась на інші країни, які розвиваються; виникнення бульбашок на багатьох фондових ринках (іпотека, метали, інформаційні технології, біотехнології); відсутність безпосередніх зовнішніх причин; надзвичайно широке охоплення країн і регіонів; велика глибина спаду і масштабність; демонстрація уразливості сучасної господарської моделі, слабкість її інститутів (які не в змозі запобігти і успішно боротися з наслідками); розмивання середнього класу; збільшення розриву між багатством і бідністю; структурна перебудова світової економіки; перебудова відносин між фінансовим капіталом, товарним виробництвом і сферою послуг; зміна пріоритетів у виборі засобів виробництва; зрушення виробництва в технологічних та інституційних системах.

Криза висвітлила чимало прогалин у світовій та національній економіках, криза поширюється на всіх рівнях сучасної економіки - світовому, регіональному, національному, галузевому, корпоративному тощо. Це обумовлює посилення нерівномірності економічного і соціального розвитку і прискорення накопичення диспропорцій. Змінилася структура як світової, так і національних економік, де сфера послуг стала переважаючою і зростала розбалансованість між провідними сучасними ринками - праці, товарів, капіталу, послуг, інформації. У відповідь на масштабні виклики регулятори змушені суттєво перебудувати свої підходи. При цьому, зберігаються колишні ризики і виникають нові. Виникають питання: наскільки тривалою буде стабілізація, яка спостерігається зараз, наскільки небезпечні нові загрози нестабільності, які можливі механізми їх зменшення - ці питання залишаються вкрай актуальними.

Відтак, загострюються проблеми державних фінансів. Перші ознаки відновлення економічного зростання багато в чому забезпечуються за рахунок експансіоністської кредитно-грошової політики, розширення державних витрат. Нинішня політика дешевих грошей і бюджетних вливань неминуче призведе до

істотного зростання суверенного боргу більшості розвинених економік світу, а в перспективі сприятиме високій інфляції. У цих умовах держави будуть більш виважено підходити до проведення кредитно-грошової політики.

Загальні проблеми неплатоспроможності знижують ефективність монетарних стимулів, а ризик підвищення відсоткових ставок (внаслідок масованої емісії державних облігацій) підриває позитивну дію пакета бюджетних стимулів на темпи зростання.

Також не відновлена атмосфера довіри у світових фінансово-економічних колах. Потребує поліпшення управління ризиками і фінансовими потоками не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Зауважимо, що тривале скорочення зайнятості і зростання безробіття можуть негативно вплинути на соціальну сферу, а саме зростанням ризику популізму в економічній політиці, що полягають в активізації закликів допомогти вітчизняним фінансовим інститутам, промисловим та сільськогосподарським виробникам, підтримати «свої» найбільші корпорації, в першу чергу державні сировинні компанії та інші підприємства. Слід очікувати протекціонізму в торгівлі і в фінансовій сфері. На наш погляд роздача дешевих грошей товаровиробникам в подібній ситуації може мати небезпечні наслідки, оскільки неминуче призведе до прискорення інфляції. Використання оновлених теорій криз дає змогу показати закономірність, причини та основні специфічні риси кризи.

Аналіз соціальних інтересів і протиріч показав, що антикризове регулювання вимагає посилення державного впливу на економіку і визначення, за рахунок яких соціальних груп і в чийх інтересах вона буде проводитися. Отже, пропонується здійснювати його за рахунок фінансового капіталу і в інтересах пересічних громадян.

Сучасна світова економіка переживає стан кризи, основною відмінною рисою якої є її глобальний характер. Сучасна економічна криза почалася з кризи ліквідності, яка є результатом зниження попиту на фінансові активи і зростанням попиту на гроші при одночасному зменшенні їх пропозиції (за

рахунок зростання коефіцієнта депонування і норми надлишкового резервування, що призвели до падіння грошового мультиплікатора). Відповідно, ставка відсотка зросла і перевищила внутрішню норму прибутковості інвестицій. Сукупний попит зменшився і став недостатній для того, щоб викупувати продукцію в обсязі потенційного випуску. Короткострокова сукупна пропозиція відповідно скоротилась і стала занадто малою для того, щоб випускати товари та послуги в обсязі потенційного ВВП, через високі витрати внаслідок недовантаження виробничих потужностей. Криза з фінансового сектора перекинулася в реальний сектор економіки. Отже, ринкова економіка гіпертрофовано розвинулася в сторону спекулятивних функцій і підвищила ризики сучасного економічного розвитку. У цьому зв'язку зросла роль інститутів регулювання та контролю. Економічна наука фокусує увагу на дослідженні спекулятивних інструментів, що спричиняють ризики більш високого порядку і розроблення заходів макроекономічної політики, спрямованої на підтримку інноваційного розвитку реального сектора економіки.

Таким чином, структура національних економік більшості країн світу зазнає змін у бік зсуву від виробництва товарів до виробництва послуг, але це не є стримуючим фактором кризових явищ. Безпосередня причина криз – приватні інтереси бізнесу, які призводять до диспропорцій, пов'язаних із зайвим перенакопиченням ресурсів. Отже, при сучасному капіталістичному розвитку неможливо ефективно протистояти різким змінам у світовій економіці. Криза не змінить природу капіталізму, і мотив вигоди і прибутковості буде головувати в його посткризовому розвитку. У цьому зв'язку неокласична економічна теорія має шанс зберегти свою функцію мейнстріму. Проте, ця теорія себе суттєво дискредитувала тим, що не передбачила початок кризи і не виробила заходів щодо виходу з неї. Уряд розвинених країн вживає заходів, які теоретично впливають з різних напрямків економічної науки. З практичної області антикризових заходів отримано імпульс до синтезу різних наукових шкіл і течій економічної науки.

Відтак, наслідками кризи світової економіки будуть: знецінення значної частини фінансового капіталу; девальвація долара і втрата ним статусу єдиної світової резервної валюти, регіональна фрагментація світової валютно-фінансової системи. Криза закінчиться з перетіканням доларової фінансової піраміди та інших фінансових бульбашок капіталу в виробництва нового технологічного укладу. Це має відбутися після структурної перебудови світової економіки на основі нового технологічного укладу, яка триватиме ще 3-5 років і буде супроводжуватися зміною складу провідних компаній, країн і управлінського досвіду.

Сучасна теорія криз допомагає зрозуміти сутність численних кризових явищ в економіці світу та Україні. В основі економічних криз лежить порушення співвідношення пропозиції і попиту товарів і послуг в масштабі макроекономіки. Можливість і необхідність передбачення криз була визнана ще на початку минулого століття. Так, М. Туган-Барановський зазначав, що «теорія криз пояснює, які чинники сприяють збільшенню і зниженню тривалості промислового циклу» [1].

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що основними причинами сучасної світової економічної кризи є: недостатнє реагування фінансового сектора; перетворення кредиту в один з елементів спекулятивної економіки; відрив фінансової середовища від реального сектора економіки; інвестування в цінні папери країн, що накопичують валютні резерви; особливе положення долара у світовій валютно-фінансовій системі.

1.2. Роль та значення економічних криз в сучасних економічних системах ЄС

У сучасній фаховій літературі існують різні підходи до визначення поняття «економічна система», а саме: як сукупність відносин між людьми, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ; як сукупність людей, об'єднаних спільними економічними

інтересами; як історично визначений спосіб виробництва; як особливим чином упорядкована система зв'язків між виробниками та споживачами матеріальних і нематеріальних благ; як сукупність усіх економічних процесів, що функціонують у суспільстві на основі притаманних йому відносин власності та організаційно-правових норм тощо [3]. Зважаючи на множину трактувань поняття «економічна система», існує не менш велика кількість їх видів, які кожен науковець класифікує по-різному. Найпоширенішою є класифікація, запропонована В. Базилевичем [3], відповідно до якої економічні системи поділяють за двома ознаками: формою власності на засоби виробництва та способом управління господарською діяльністю. На основі цих критеріїв вчений виокремлює: систему вільного або чистого ринку; систему змішаної економіки; командно-адміністративну систему або централізовано-планову економіку; традиційну систему [3].

Європейська економіка перебуває в розпалі найглибшої рецесії з 1930-х років, прогнозований реальний ВВП скоротитися приблизно на 4% у 2009 році, що стало найрізкішим падінням в історії Європейського Союзу. Хоча ознаки поліпшення з'явилися нещодавно, відновлення залишається невизначеним і крихким. Відповідь ЄС до спаду був швидким і рішучим. Окрім втручання з метою стабілізації, відновлення та реформування банківського сектору, Європейський план економічного відновлення було запущено в грудні 2008 року. купівельної спроможності в економіку, доповненої стратегічними інвестиціями та заходами для підтримки бізнес і ринки праці. Загальний фіскальний стимул, включаючи ефекти автоматичних стабілізаторів, становить 5% ВВП ЄС.

Згідно з аналізом Комісії, якщо політика не вирішить нових викликів, потенційний ВВП у ЄС може впасти на постійно нижчу траєкторію через кілька факторів. По-перше, затяжні привороти безробіття серед робочої сили, як правило, призводить до постійної втрати навичок. По-друге, запас обладнання а інфраструктура зменшиться та застаріє через зниження інвестицій. По-третє, інновації можуть бути утруднюється, оскільки витрати на дослідження та

розробки є одними з перших витрат, які підприємства скорочують під час рецесії. Держави-члени запровадили низку заходів для надання тимчасової підтримки на ринку праці, збільшення інвестицій у державну інфраструктуру та підтримку компаній. Щоб переконатися, що відновлення закріплюється, і для підтримки потенціалу зростання ЄС у довгостроковій перспективі необхідно зосередитися дедалі більше переходити від короткострокового управління попитом до структурних заходів з боку пропозиції. Не вдається зробити тому може перешкоджати процесу реструктуризації або створювати шкідливі спотворення внутрішнього ринку. Крім того, незважаючи на те, що сміливе фіскальне стимулювання є безперечно необхідним, воно коштує дорого. За поточним курсом державного боргу в прогнозується, що єврозона досягне 100% ВВП до 2014 року. Пакт стабільності та зростання забезпечує гнучкості для необхідного фіскального стимулювання в умовах цього серйозного спаду, але консолідація неминуча відновлення настає, і ризик економічного рецидиву значно зменшився. При цьому поважаючи зобов'язань за Договором і Пактом про стабільність і зростання, диференційований підхід між країнами є відповідним, беручи до уваги темпи відновлення, фіскальні позиції та рівень боргу, а також прогнозована вартість старіння, зовнішній дисбаланс і ризики у фінансовому секторі. Зараз готуються стратегії виходу не лише для фіскального стимулювання, але й для державної підтримки фінансового сектору та галузей, які сильно постраждали, підвищить ефективність цих заходів у короткостроковій перспективі, оскільки це залежить від ясності щодо темпів, з якими такі заходи будуть скасовані. Оскільки фінансові ринки, підприємства та споживачі дивляться у майбутнє, очікування враховуються при прийнятті рішення виготовлення сьогодні. Точний час стратегій виходу залежатиме від сили відновлення вразливість держав-членів до кризи та переважаючих внутрішніх і зовнішніх дисбалансів. Частина фіскального Стимулювання, що впливає з EERP, зменшиться у 2011 році, але за ним має супроводжуватися значна фіскальна консолідації в наступні роки, щоб повернути назад неприйнятне накопичення боргу. У фінансовому секторі, державні гарантії та авуари у фінансових

установах необхідно буде поступово розгортати приватний сектор набирає сили, ретельно збалансовуючи фінансову стабільність і конкурентоспроможність міркування. Важливою буде тісна координація. «Вертикальна» координація між різними ланками економічної політики (фіскальної, структурної, фінансової) забезпечить скасування урядових заходів має правильну послідовність – це важливий момент, оскільки переломні моменти можуть відрізнятись в різних сферах політики. «Горизонтальна» координація між державами-членами допоможе їм уникати або керувати транскордонним економічними побічними ефектами, щоб отримати вигоду від спільного навчання та зміцнити відносини ззовні світ. Крім того, в межах зони євро тісна координація забезпечить зростання країн-членів траєкторії не розходяться в міру відновлення економіки. Усунення глибинних причин розбіжностей конкурентоспроможності має бути невід'ємною частиною будь-якої стратегії виходу. Стратегія виходу також має забезпечити це Європа зберігає своє місце на передовій низьковуглецевої революції, інвестуючи у відновлювані джерела енергії, низьковуглецевих технологій та «зеленої» інфраструктури. Метою цього дослідження є надання аналітичної основи такої скоординованої стратегії виходу.

1.3. Причини виникнення економічних криз

У сучасному розумінні криза (від грец. *krisis* – вихід, закінчення, суд і вище справедливе покарання) – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі [6, с. 586]. Криза порушує стійкість системи, при цьому радикальним чином її оновлюючи. Стабільний стан і криза виступають постійними антагонізмами в розвитку будь-якої системи, при цьому очисна сила кризи потрібна системі не менше, ніж стабільне існування. Ці дві сторони (криза і стабільність) не можуть існувати одне без одного, це свого роду закон єдності й боротьби протилежностей (оскільки без боротьби – немає й розвитку).

Отже, криза (при широкому на неї погляді), так само потрібна системі, що розвивається, як і стабільний стан. Кризу слід розглядати як переломний момент у розвитку системи, що дає простір новому витку економічних змін.

Будь-яка соціально-економічна система (підприємства, суспільна формація тощо) має дві тенденції свого існування:

– функціонування – підтримка, збереження функцій, що визначають цілісність соціально-економічної системи, її якісну визначеність та сутнісні характеристики;

– розвиток – придбання нової якості, що змінює стабільність й умови функціонування соціально-економічної системи. Фактором розвитку є підвищення продуктивності праці, зміна його характеру, виникнення нової технології, посилення мотивації діяльності.

Зв'язок функціонування і розвитку відбиває можливість і закономірність настання та подолання криз. Функціонування стримує розвиток і в той же час є його живильним середовищем, розвиток руйнує багато процесів функціонування, але створює умови для його більш стійкого здійснення [2, с. 11]. Проте кризи відбивають не тільки протиріччя функціонування і розвитку, але можуть виникати й у самих процесах функціонування, також кризи не обов'язково є руйнівними – вони можуть протікати з різною мірою гостроти.

Якщо є типологія та розуміння характеру кризи, з'являються можливості зниження її гостроти, скорочення часу та забезпечення безболісного протікання. Кризи класифікують шляхом розподілення і групування за сутнісно характерними ідентифікаційними ознаками різних можливих кризових станів соціально-економічної системи, що здійснюється з метою узагальнення інструментарію їх аналізу, прогнозування та визначення перспективних антикризових заходів [6, С. 584]. Тобто необхідність у детальній класифікації криз пов'язана з диверсифікацією засобів і способів управління ними. Розрізняють такі види криз за відповідними ознаками їх класифікації:

– за масштабами прояву: загальні кризи – охоплюють усю соціально-економічну систему, та локальні – охоплюють лише її частину;

– за проблематикою: макро- і мікрокризи. Макрокризи – масштабної проблематики й обсягів, мікрокризи – охоплюють лише окрему проблему, чи невелику їх групу (мікрокриза здатна викликати ланцюгову реакцію, поширитися на всю систему та призвести до макрокризи);

– за причиною виникнення: природні, суспільні та екологічні кризи;

– за структурою відносин у соціально-економічній системі й диференціації проблематики її розвитку виділяють окремі групи економічних, соціальних, організаційних, психологічних, технологічних та інших криз.

У складі економічних криз виділяють фінансові – кризи грошового вираження економічних процесів (наприклад, фінансово-грошових можливостей певної системи). Соціальні кризи виникають при загостренні протиріч чи зіткненні інтересів різних соціальних груп чи утворень. Соціальні кризи найчастіше є продовженням і доповненням криз економічних, хоча можуть виникати й самі по собі.

Політичні кризи (складовими елементами яких є, зокрема: втрата респектабельності й авторитету апарату управління, розкол у партіях; ідеологічна криза – руйнація принципів, підвалин, моральності, зростання злочинності; криза реалізації інтересів різних соціальних груп та класів тощо), вони, як правило, торкаються всіх сторін розвитку суспільства і з часом трансформуються в кризи економічні. Непомірна бюрократизація часто є проявом організаційної кризи.

Під час соціальних та економічних перетворень виникають психологічні кризи, що виявляються у вигляді стресу, який набуває масового характеру; це почуття непевності, паніки, страху за майбутнє, незадоволеності роботою, правовою захищеністю та соціальним станом.

Технологічна криза виникає як криза нових технологічних ідей в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях, наприклад, це може бути криза технологічної несумісності виробів, криза відторгнення нових технологічних рішень. Такі кризи можуть виглядати як кризи науково-технічного прогресу.

Структурна криза є порушенням закону пропорційного розвитку суспільного виробництва. Це виявляється в серйозних диспропорціях між галузями, з одного боку, і випуском найважливіших видів продукції в натуральному вираженні, необхідних для збалансованого розвитку, з іншої [2, С. 34–35].

Кризи також можуть бути передбачуваними (закономірними) й несподіваними. Передбачувані кризи настають як етап розвитку системи, вони можуть прогнозуватися, оскільки викликаються об'єктивними причинами, самою природою соціально-економічної системи. Причини криз – це сукупність факторів впливу на соціально-економічну та інші системи, що обумовлюють виникнення і характер протікання криз, а також є визначальними в обґрунтуванні доцільності застосування певного інструментарію прогнозування та боротьби з ними. Різновидом передбачуваних криз є циклічна криза, звісно за умови, що відома та вивчена її природа і характер. Несподівані кризи (зумовлені суб'єктивними причинами) є результатом, наприклад, помилок в управлінні, катастрофічних природних явищ, економічної залежності тощо. Існують також кризи явні – протікають помітно й легко виявляються та приховані – чим і обумовлена небезпечність таких криз.

Зовнішні причини криз пов'язані з тенденціями та стратегією макроекономічного розвитку чи навіть розвитку світової економіки, конкуренцією, політичною ситуацією в країні. Внутрішні – з ризикованістю стратегій маркетингу, внутрішніми конфліктами, недоліками в організації виробництва, недосконалістю управління, інноваційною й інвестиційною політикою. На мікрорівні криза може бути пов'язана зі скороченням або захопленням конкурентами стратегічної зони господарювання; зумовлена невідповідністю обсягу й структури продукції підприємства обсягу й структурі попиту споживачів продукції; невідповідністю стилю, форм і засобів управління підприємством його існуючому статусу, стратегічним цілям господарювання, якості персоналу тощо; невідповідністю між грошовими доходами та видатками

підприємства, загальною розбалансованістю фінансового механізму підприємства.

На макрорівні кризи найчастіше виникають унаслідок розриву між виробництвом і споживанням товарів. К. Маркс найбільш глибоко й докладно розкрив цю проблему, обґрунтувавши неминучість криз в умовах стихії й анархії виробництва. Що ж стосується факторів, які викликають макроекономічні кризи, первісне скорочення сукупного попиту і, як наслідок, спад виробництва, падіння зайнятості, зменшення доходів, скорочення витрат тощо, то вони можуть бути найрізноманітнішими: заміна зношеного устаткування (зменшуються колишні закупівлі сировини, матеріалів, запчастин), падіння попиту на окремі види продукції, зростання податків і кредитних відсотків, порушення закону грошового обігу, війни, різні політичні події, непередбачені ситуації тощо.

Багато економістів циклічність виникнення криз та їх тривалість пов'язують з науково-технічним прогресом (НТП). Активна частина основного капіталу морально застарівала протягом 10–12 років. Це вимагало її відновлення, що виступало стимулом економічного пожвавлення. Наступні скорочення періодів циклу пов'язуються з прискоренням термінів відновлення основного капіталу під впливом НТП у сучасному світі.

З урахуванням різноманіття причин (збудників) циклічного відтворення та відповідного виникнення макро- і мікрокриз ученими різних напрямків пропонуються наступні різновиди циклів:

– цикли Кондратьєва чи довгохвильові цикли тривалістю 40–60 років: їх головною рушійною силою є радикальні зміни в технологічній базі суспільного виробництва, його структурна перебудова;

– цикли Коваля. Їхня тривалість обмежується приблизно 20-ма роками, а рушійними силами є зрушення у відтворювальній структурі виробництва (часто ці цикли називають відтворювальними чи будівельними);

– цикли Жугляра періодичністю 8–10 років, що є підсумком взаємодії різноманітних грошово-кредитних факторів;

- цикли Кітчіна тривалістю 3–5 років породжуються динамікою відносної величини запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємствах;
- часткові господарські цикли, що охоплюють період від одного до 12 років і виникають унаслідок коливань інвестиційної активності.

Представники неокласичної та ліберальної шкіл вважали причиною криз недоспоживання населення, що, як наслідок, викликає умовне надвиробництво. Тому дієвим засобом від криз уважалося стимулювання споживання. Проте низька платоспроможність є скоріше наслідком, ніж причиною кризи.

Фрідріх А. фон Хайек, прихильник ринкової свободи й послідовний супротивник державного втручання, вважав, що кризи надвиробництва виникають через надлишкове фінансування з боку держави (дешевих кредитів, накачування попиту).

Економічною наукою розроблено цілу низку різних теорій, що пояснюють причини економічних циклів і криз:

- грошову теорію, що пояснює цикл експансією (стиском) банківського кредиту (Хоутрі й ін.);
- теорію нововведень, що пояснює цикл використанням у виробництві важливих нововведень (Шумпетер, Хансен);
- психологічну теорію, що трактує цикл як наслідок хвиль песимістичного й оптимістичного настрою, що охоплюють населення (Пігу, Беджгот й ін.);
- теорію недоспоживання, що вбачає причину циклу в занадто великій частці доходу, що припадає багатим і ощадливим людям, у порівнянні з тою, що може бути інвестована (Гобсон, Фостер, Кетчінгс й ін.);
- теорію надмірного інвестування, прихильники якої вважають, що причиною рецесії є, швидше, надмірне, ніж недостатнє, інвестування (Хайек, Мізес й ін.);
- теорію сонячних плям – погоди – врожаю (Джевонс, Мур).

Дж. М. Кейнс вважав економічні кризи неминучими в умовах класичного капіталізму й такими, що впливають із природи властивого йому ринку. Як принципово необхідний засіб згладжування проблем кризи й безробіття Кейнс

висунув ідею забезпечення державного втручання в економіку з метою стимулювання ефективного сукупного попиту.

Причиною появи проблемних, а найчастіше й кризових ситуацій, може бути не тільки об'єкт, але й суб'єкт управління. Більше того, саме суб'єкт управління може бути найчастіше джерелом кризи, стан і розвиток якого можуть бути неадекватними стану й тенденціям розвитку об'єкта управління, що й породжує кризові ситуації. При цьому, чим вище ранг суб'єкта управління в ієрархічній системі, тим помітніший його вплив на первинні ланки економіки. Дуже важливо це бачити в системі державного управління. Очевидно, що під суб'єктом управління в даному випадку розуміється не тільки особистість, але й орган влади країни, регіону, галузі, що здійснює той чи інший вплив на економічну політику об'єктів управління.

Цікаво, що відповідно до концепції “рівноважного ділового циклу”, яка відбиває розвиток ідей монетаризму, держава відіграє роль своєрідного генератора грошових “шоків”, що виводять господарську систему зі стану рівноваги й у такий спосіб підтримують циклічні коливання в суспільному відтворенні.

Наслідки кризи залежать від ефективності антикризового управління, що може або пом'якшувати або загострювати кризу. Перелік сукупності можливих позитивних і негативних наслідків кризи достатньо значний: 1) оновлення, оздоровлення, перебудова соціально-економічної системи або її руйнування, виникнення нової кризи; 2) загострення або послаблення кризи; 3) різкі зміни в соціально-економічній системі, або м'який вихід з кризи; 4) довгострокові, короткострокові, якісні, кількісні зміни (або разом); 5) незворотні або зворотні зміни. Таким чином, наслідком кризи може бути як відновлення соціально-економічної системи, так і руйнування її, як розв'язання накопичених протиріч, так і виникнення нової кризи. Отже, вихід із кризи не завжди пов'язаний з позитивними наслідками. Не можна виключати перехід у стан нової кризи (навіть ще більш глибокої та тривалої). Кризи можуть виникати як ланцюгова реакція. Існує можливість і консервації кризових ситуацій на досить тривалий

період (найчастіше це обумовлено певними політичними причинами). Тому, прийняття рішень антикризового характеру вкрай відповідальне для керівництва.

Власне будь-яке управління певною мірою має бути антикризовим, а соціально-економічна система повинна бути пристосована до тривалого існування з можливостями адаптації до умов, що змінюються. Можливості антикризового управління залежать від професіоналізму й мистецтва управління, характеру мотивації, розуміння передумов кризи та її наслідків, а також відповідальності уповноважених осіб.

Отже, криза – це певний етап функціонування і розвитку соціально-економічної системи, який обумовлює об'єктивну необхідність її якісної трансформації. До визначення поняття кризи слід підходити, враховуючи не тільки наявні негативні наслідки, але й з позитивних причинно-наслідкових зв'язків. Запобігання кризи можливе лише шляхом подолання низки її соціально-економічних причин і передумов, що реалізується, зокрема, через усвідомлення негативного впливу ігнорування об'єктивних економічних законів, негативних наслідків надмірної суб'єктивізації економічних відносин.

Як показує досвід, кризи, як правило, можна передбачити, очікувати, а при бажанні й викликати; кризи можна прискорювати, випереджати, відсувати (запобігати), тобто кризові процеси певною мірою можуть бути керованими; також до криз можна й необхідно готуватися. Ефективне управління здатне прискорити вихід з кризи та мінімізувати її наслідки.

Тривалість і глибина кризи є наслідком помилок в антикризовому управлінні, свідомих деструктивних дій керівників або нерозуміння ними причин, характеру й можливих наслідків кризи. І, відповідно, можна припустити, що в майбутньому вдасться взагалі виключити кризи з розвитку соціально-економічних систем.

Висновки до 1 розділу

Отже, зусилля політики останнього десятиліття підняли попит і запобігли ще гіршому результату з більшою втратою виробництва та зайнятості. Реформа фінансового регулювання також зробила банківський сектор безпечнішими.

Фінансова криза несе з собою економічний спад, який є ще більш серйозним, ніж будь-який спад виробництва.

Всі експерти збігають на думці, що один із не багатьох дієвих варіантів якнайшвидшого подолання економічної кризи це високий рівень доходів на початку кризи та існуючі соціальні системи, які зможуть пом'якшити падіння економіки. Коріння кризи можна знайти не лише у фінансовому секторі, але й у макроекономічних дисбалансах, у невдачах регулювання та недостатній координації політики.

Попередній досвід (криза 2008-2009 років) показує, що тривалість фінансової кризи буває різною.

В залежності в якому секторі знаходиться той чи інший ринок, для житлового сектора, для виробництва та для зайнятості, і що відновлення може бути повільним, вибоїстим і крихким. Існують різні підходи до економічної політики систематично порівнювати, і ми вже обговорюємо, як насправді можна перетворити кризу можливість. Можна навіть наважитися припустити, що деякі елементи європейської моделі (довгострокова орієнтація, модель зацікавлених сторін) може слугувати прикладом для світу, навіть якщо управління кризою в Європі не без недоліків, і незважаючи на те, що США і Китай реагує більш рішуче своєю економічною політикою. Треба зауважити, що Європейська політика тісніша всередині країни, а також із політикою США та має динамічнішу економіку ніж у сусідніх країн та Азії, щоб надає більші шанси уникнути подальших криз, а також активно вирішувати глобальні проблеми, такі як зміна клімату та сировина та дефіцит їжі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИНИКНЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ, ФІНАНСОВИХ ТА ЕНЕРГЕТИЧНИХ КРИЗ КРАЇН ЄВРОЗОНИ

2.1. Аналіз причин виникнення промислових криз країн Євросоюзу

Дисципліна промислової економіки отримала новий поштовх у 2000-х роках, коли економіки в усьому світі пережили глибоку кризу, з інфляцією, соціальними конфліктами, а для фірм – зростанням витрат і новими системами виробництва. Отже, криза мала глибокі структурні наслідки для промисловості, які вчені вважали за необхідне вивчити.

Однак важливі структурні проблеми, з якими стикаються фірми, виникли раніше, ніж криза. Насправді вони підштовхнули дискусію про роль промислової політики в промисловому розвитку. Дискусії навколо цієї дискусії показали, що домінуючий підхід до промислової політики складався з різних типів втручання, які вирішувалися та впроваджувалися окремо на практиці: антимонопольна політика, політика досліджень та інновацій, регулювання тощо. Обговорювалися межі такого підходу та було зроблено висновок, що, хоча промислова політика справді складається з різних типів інструментів, її узгодженість має бути гарантована на політичному рівні шляхом надання програми, бачення промислового розвитку.

У ЄС таке бачення можна назвати Лісабонською стратегією. Багато економістів стверджують, що ця Стратегія є провальною з точки зору амбіційності та непослідовності цілей. Однак, як стратегію довгострокового промислового розвитку, її можна вважати успішною: вона спрямовує всіх членів ЄС до тих самих цілей у процесі, який стає все більш ясним, у міру реалізації Стратегії, що координація повинна бути поглибленим до більш ніж простого обміну інформацією та досвідом.

Роль держави в економіці завжди цікавила економістів, але донедавна дискусія про роль держави зводилася до протистояння між інтервенціоністами

та лібералами. Ліберальна доктрина була широко відкинута відразу після Другої світової війни, частково через її невдачі в період перед війною, на користь інтервенціоністу. Тому держави по всьому світу масово втручалися в економіку та проводили активну та вибірккову промислову політику, держава часто ставала виробником, щоб реконструювати промислові системи та економіку. З кінця 1970-х і 1980-х років такий інтервенціонізм дедалі частіше критикувався через певну неефективність (наприклад, державні фірми, як правило, неефективні) і захоплення політиків деякими промисловими лобі. Тому почалася хвиля ліберального підходу, згідно з яким економічні суб'єкти, де б вони не працювали, розглядаються як зацікавлені особи, і лише відповідні стимули, визначені в контрактах, можуть узгодити їхні інтереси з інтересами всього суспільства.

З 1990-х років світове економічне зростання зазнавало підйомів і падінь, аналіз яких допомагає зрозуміти коріння кризи.

З середини 1990-х років починається перший економічний цикл, який характеризується зростанням до 2008 року, а потім скороченням реального ВВП до періоду 2008 - 2009 років.

Далі йде новий цикл зростання до 2010 року (крім кризи 2008 року), за яким слідує раптовий спад у 2010 році, а потім фаза фактичного розвитку аж до поточної кризи.

Між падінням Берлінської стіни та катастрофою веж-близнюків відбулося багато змін. Європейський Союз поглибив інтеграцію з валютним союзом і запровадив спільну валюту між ядром країн-членів. Зауважте, що таким чином європейські країни дотримувалися поради Кейнса заснувати свою міжнародну валютну систему на складовій валюті. Таким чином, стабільність базувалася на відповідальності всіх членів. Багато було написано про євро, дехто стверджував, що він буде надто слабким, хоча він виявився надто сильним після його появи. У будь-якому випадку, під час кризи єдина валюта виявила елемент стабільності та сили для європейських країн, хоча Європейський Союз все ще

пристосовується до найважливішого розширення своєї історії, з точки зору кількості нових членів, після вступу Центральної і країни Східної Європи.

Таке розширення консолідувало зростання цих країн з перехідною економікою, не лише залучаючи капітал з-за кордону, але й залучаючи виробничу діяльність із Західної Європи, таким чином створюючи експортні економіки, які могли б реструктуризуватися, дозволяючи розширити мережі постачання на всьому європейському континенті.

Швидкий розвиток східноєвропейських країн дав поштовх до зростання західних, так що переваги розподілялися між старими та новими членами Союзу.

Економіка ЄС відновлюється лише у 2010 році завдяки зростанню світового попиту та зростанню експорту (проміжних товарів) до європейської економіки. Однак європейська економіка зберігає слабкі сторони, пов'язані зі старінням населення та розвиненою промисловою системою.

У той час як США були стурбовані конкурентоспроможністю своєї промисловості, Європейський Союз запустив у 2000 році комплексну стратегію промислового розвитку, яка могла б відродити європейську економіку в контексті започаткування валютного союзу та розширення до країн Центральної та Східної Європи. Зовнішній по відношенню до ЄС контекст також був важливим, оскільки того ж року було підписано Дохські угоди та відбулося вступ Китаю до СОТ. Лісабонська стратегія запропонувала узгоджену дію, яка включала всі напрямки політики, які вже були досвідчені, і являла собою важливу інновацію в методі прийняття рішень щодо політики промислового розвитку.

Лісабонська стратегія базується на двох стовпах. Першою опорою є ринкова конкуренція, яка має бути чесною, уникати зловживань домінуючим становищем та можливої упередженості державної допомоги. Другим стовпом є підтримка конкурентоспроможності європейських фірм через політику досліджень та інновацій та структурну політику, спрямовану на менш розвинені регіони Союзу. Обидва стовпи функціонують на основі транснаціональних агрегованих факторів із сприянням налагодженню зв'язків між фірмами та

установами, зрештою спрямованим на створення середовища, сприятливого для промислового зростання.

Ці численні дії знаходять узгодженість у визначенні цілі, спільної для всього континенту, а саме лідерства в економіці знань.

Лісабонська стратегія, таким чином, складається з чотирьох основних сфер діяльності:

1. більше досліджень, розробок та інновацій;
2. більш динамічне середовище для фірм;
3. інвестування в людей через навчання;
4. озеленення економіки, тобто інвестування в технології, які могли б зробити промислову реструктуризацію екологічно стійкою, починаючи з адекватної енергетичної політики.

Нова європейська промислова політика, таким чином, стає, по суті, баченням майбутнього, на яке можуть бути узгоджено орієнтовані різні політики, що здійснюються політиками на всіх рівнях, а саме: місцевому, регіональному, національному та європейському.

Європейській комісії покладено роль координації національної політики та моніторингу прогресу, досягнутого на шляху до досягнення цілей. Згодом Європейська Комісія визначила новий підхід до формування європейської політики, так званий «Метод відкритої координації»: державам-членам пропонується обмінюватися інформацією про заходи, які вони впровадили, щоб можна було визначити та застосувати найкращі практики в інших місцях, таким чином створення партнерства між державами-членами під наглядом Європейської комісії.

У Європі скоординованих дій уже недостатньо; після валютного союзу тепер необхідно створити інструменти для спільного управління економікою, роблячи кроки до політичної інтеграції, а отже, до демократичної легітимності європейського лідерства, починаючи з ролі Європейського парламенту та незалежності комісії щодо національних урядів.

Національна держава, яка в минулому була єдиним орієнтиром для політичних дій, тепер завжди і неминуче, враховуючи відкритість економіки, бере участь у діалозі з іншими економіками в динамічній еволюції, яка виходить за межі національних кордонів. Деякі національні держави також змушені зіткнутися з проханням місцевих громад про велику автономію. Тому зараз необхідно поміркувати над демократичною сутністю держави та її артикуляцією на всіх рівнях, від місцевого до наднаціонального.

Для того аби більш наочно проаналізувати промислову кризу, та її наслідки на країни Європи. Розглянемо Німеччину та її методи вирішення промислових криз.

Рис 2. Структура державних органів, що здійснюють конкурентну політику в Німеччині.

Як можна побачити з рисунка вище, державні органи чітко структуровані, що забезпечує конкурентоспроможну політику, та ефективне управління всіма органами державної влади Німеччини.

Промислова криза, що відбувається на сьогодні сильно вдарила по продукції яка випускається в цілях експорту, і здебільшого продукція йде на внутрішній ринок, в зв'язку з чим країна не отримує грошових надходжень в звичному розмірі, що можна побачити на Рис.3. Також варто зазначити, якщо криза буде тривати і далі, то показники будуть в стані стагнації, що може

призвести до затягнення промислової кризи і як наслідок- безробіття населення, а також країна може стати не інвестиційно привабливою.

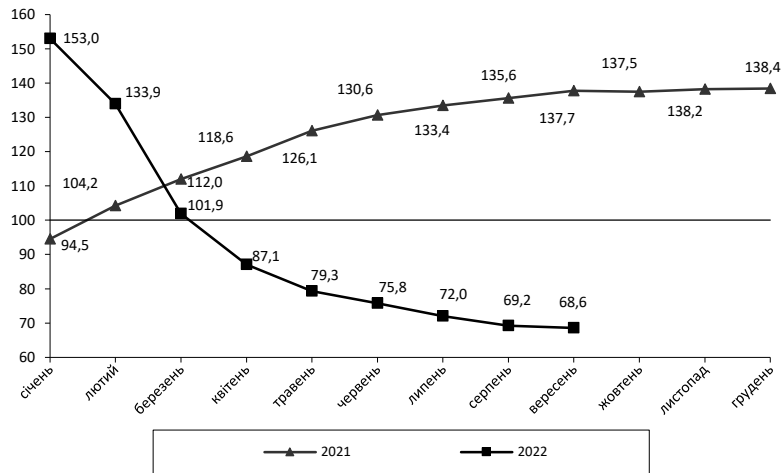

Рис. 3 Вплив промислової кризи на експортний потенціал Німеччини.
Млрд.дол.

З цієї причини роздуми про промислову політику не зводяться до роздумів про низку стимулів і протекціоністських заходів для порятунку національної економіки, а радше до обговорення концепції ринку та держави в глобальному контексті.

Можливо, основний прямий вплив кризи на промисловість полягає в тому, щоб виявити проблеми, викликані збільшенням розриву між фінансовим і виробничим секторами економіки.

Явище глобалізації особливо торкнулося фінансових ринків у тому сенсі, що світові фінансові потоки різко зросли за останні двадцять років.

Окрім держав, багатонаціональні компанії є важливими гравцями у фінансовій глобалізації через злиття та поглинання.

Фінансові інвестори – це, по суті, інституційні інвестори (пенсійні, страхові та взаємні фонди), фонди прямих інвестицій, хедж-фонди, біржові фонди та суверенні фонди багатства. У 2008 році такі кошти склали 90 трильйонів доларів, що на 17% менше, ніж у попередньому році, в основному через фінансову кризу.

Отже, європейська модель капіталізму, заснована на переважно сімейній та державній власності (Італія та Франція) або відносинах між банком і фірмою (Німеччина), могла бути вигідною під час кризи. У будь-якому випадку, криза ясно показала, що переваги та недоліки різних форм капіталізму мають бути переосмислені в поточному контексті.

Зростаюче значення нематеріальних активів в економіці, очевидно, сприяє буму у фінансовому секторі. Глобалізація та інтенсифікація світової конкуренції припускають необхідність для фірм слідувати неціновим стратегіям, згідно з якими товари частіше оновлюються. Щоб частіше оновлювати продукцію та запускати нові продукти, етапи виробничого процесу, які передують виробництву і після (комерціалізація, маркетинг) набувають першочергового значення. Ці фази виробничого процесу є також більш інтенсивними щодо нематеріальних активів (людський капітал дослідників і дизайнерів, знання та інновації тощо), що передбачає зростаюче значення нематеріальних активів на рівні фірми та секторів.

Промисловий розвиток є наслідком здатності підприємців організувати виробництво, організувати поділ праці, який більше не організовується у , а радше в мережах, що перетинаються, де ключовими ресурсами є вже не матеріальні активи, а радше нематеріальні активи, такі як знання, людський капітал, соціальний капітал, здатність створювати знання. Мережі перетинаються як тому, що продукти об'єднані з іншими продуктами чи послугами, так і тому, що вони організовані на різних рівнях, а саме місцевому, регіональному, національному та міжнародному.

2.2 Причини виникнення фінансових криз в країнах ЄС

Майже через шість місяців після того, як Володимир Путін наказав ввести російські війська в Україну, стає зрозумілим масштаб шкоди, завданої європейській економіці. Спалахують червоні вогні рецесії.

Міжнародний валютний фонд погіршив прогнози зростання чотирьох великих економік Єврозони – Німеччини, Франції, Італії та Іспанії – на 2023 рік, оскільки поєднання війни та вищих процентних ставок загальмувало активність.

У той час як Британія бореться з додатковим тиском через наслідки стрімкого зростання цін на енергоносії, порушення ланцюга поставок, нестача робочої сили та посуха також вражають решту Європи. Аналітики кажуть, що біль може тривати деякий час, тому що країни повинні відмовитися від російських вуглеводнів, а створення альтернативи відновлюваним джерелам енергії займе час.

У найближчій перспективі ми очікуємо рецесії в Європі взимку 2022-2023 років в результаті дефіциту енергії та стійкої високої інфляції», — заявили в ЕІУ. «Зима 2023-24 років також буде складною, тому ми очікуємо високої інфляції та повільного зростання принаймні до 2024 року.

Найбільша економіка Європи опинилася в центрі шторму, оскільки енергетична криза, місяці без опадів і збій у світовій торгівлі завдають шкоди її виробничій базі. Економічне зростання сповільнилося до зупинки у другому кварталі та, ймовірно, стане негативним у найближчі місяці.

«Щоб Німеччина не впала в рецесію в другій половині року, знадобиться економічне диво», — сказав Карстен Бжескі з голландського банку ING. «Той факт, що вся економічна бізнес-модель Німеччини наразі підлягає оновленню, також вплине на перспективи зростання в найближчі роки».

Запропонований наприкінці вересня німецький план створення національного енергетичного фонду надзвичайних ситуацій у розмірі 200 мільярдів євро викликав сигнал тривоги в Європейському Союзі. Побоювання полягає в тому, що країни ЄС з більшим фіскальним простором, такі як Німеччина, зможуть перевершити витрати інших у боротьбі з кризою. Це може роздробити єдиний ринок ЄС, «розпочавши гонку за субсидії та поставивши під сумнів принципи солідарності та єдності, які лежать в основі нашого європейського проекту», відповідно до широко розповсюдженої статті двох високопосадовців ЄС, комісара з внутрішнього ринку Тьєррі. Бретон і комісар з

економіки Паоло Джентілоні. Кращим, як стверджували комісари, був би «взаємний інструмент на європейському рівні», який «захищає всі європейські компанії та громадян», подібно до інструментів підтримки, створених під час пандемії COVID-19.

Таблиця 1.2

ВВП на душу населення в країнах Європи у %

Країна/Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Німеччина	4,50%	5,30%	4,80%	5,10%	4,00%	-6,20%	-5,20%
Франція	3,40%	3,80%	4,10%	4,20%	3,50%	-7,30%	-7,10%
Італія	4,10%	4,60%	3,80%	3,30%	3,00%	-5,80%	-5,40%
Іспанія	3,20%	2,20%	3,10%	2,10%	1,70%	-5,80%	-3,70%
Австрія	4,60%	4,30%	3,80%	4,90%	4,70%	-3,20%	-3,30%
Польща	3,50%	2,40%	2,20%	1,80%	2,70%	-5,30%	-4,10%
Португалія	2,20%	2,40%	3,10%	2,50%	2,70%	-6,80%	-5,70%
Данія	5,70%	4,70%	4,10%	3,90%	2,90%	-5,40%	-4,10%

Так, на таблиці бачимо, що спад у ВВП пішов в 2020 році після пандемії COVID-19, а також враховуючи поточну енергетичну кризу, геополітичну ситуацію у світі та поточну промислову кризу, каталізатором якої стала російська агресія на території України, можна зробити висновок, що показник ВВП на душу населення в позитивному рості ми побачимо ще не скоро.

Деякі занепокоєння членів комісії є справедливими (хоча вони також відображають неправильне розуміння німецького фонду, який намагається попередньо профінансувати витрати, пов'язані з енергетичною кризою – більшість із яких не є субсидіями на ціну газу – протягом дворічного періоду).

Очевидним запереченням проти взаємного об'єднання є те, що мета створення фіскальних буферів – тобто зменшення боргу в сприятливі часи – полягає в тому, щоб мати більше простору для маневру в погані часи. Деякі (включно з нами) воліли б створити такі буфери на рівні ЄС у формі набагато більшого бюджету ЄС із можливістю запозичень. Але поки цього не існує, країни ЄС повинні мати стимули створювати такі буфери на національному рівні. Перерозподіл фіскальних ресурсів для забезпечення рівного ставлення до домогосподарств і компаній у ЄС після сильного шоку підірвав би такі стимули.

Це логіка, яка лежить в основі положення Європейського договору про відсутність допомоги. Це не означає, що не може бути загальноєвропейської солідарності з найбільш постраждалими, але це означає, що країни-члени переживатимуть переважно за своїх власних громадян.

Під час пандемії реагування країн ЄС, як-от збільшення витрат на підтримку бізнесу та домогосподарств (зокрема, щоб люди могли залишатися вдома), також допомогло іншим країнам ЄС, зменшивши смертність і стимулюючи попит на імпорт. Але оскільки більші видатки фінансуються на місцевому рівні, уряди, особливо ті, що мають невеликий фіскальний простір, зазвичай не враховують ці «зовнішні» ефекти, формулюючи свої плани витрат. Як наслідок, високоінтегрована економіка, така як ЄС, могла отримати занадто мало кризових витрат під час пандемії. Таким чином, для рівня ЄС було сенс субсидувати такі витрати, що робилося у формі грантів або дешевшого кредитування зі спільних фондів Next Generation EU та SURE.

Зовнішній вплив попиту все ще існує, але в період високої інфляції це не обов'язково добре (вищий попит у країні А може призвести до ще більшої інфляції в країні Б). Що ще важливіше, інстинктивна національна реакція на кризу – субсидування споживання газу та інших енергоносіїв, як це відбувається в багатьох країнах ЄС – надає негативний зовнішній вплив на інші країни ЄС: вищий попит на енергію в одній країні підвищує ціни на газ та електроенергію в країні. весь блок. У крайньому випадку це може вимагати більшого нормування.

З цієї причини спільна, єдина відповідь ЄС (до якої закликали ми, Європейська комісія, Рада ЄС і президент Ради Шарль Мішель) не повинна зосереджуватися головним чином на фіскальній підтримці на рівні ЄС. Для цієї кризи «солідарність» не обов'язково означає збільшення витрат. Швидше, це означає менше споживання енергії. Основним показником солідарності має бути не те, чи бажає країна ЄС фінансово підтримувати інші країни, а те, чи розробляє вона власний план підтримки зі стимулами для зменшення споживання енергії, чи діє вона, щоб розблокувати всі варіанти постачання енергії, і чи буде вона ділитися дефіцитної енергії з сусідніми країнами на випадок надзвичайної

ситуації. Це могло б статися, якщо вони субсидують ціни на енергію лише до порогу (наприклад, 70%-80% минулого споживання), дозволяючи при цьому ціни на додаткові одиниці споживання визначати ринок, як пропонує експертна комісія, якій доручено з розробкою цінового гальма на газ.

Проте фонд підтримки на рівні ЄС може бути хорошою і навіть надзвичайно важливою ідеєю з трьох причин.

По-перше, існує обґрунтоване занепокоєння, що якщо деякі країни більш щедро, ніж інші, надають підтримку енергоємним компаніям, які конкурують на міжнародному рівні, це може не лише спотворити рівні умови гри під час кризи, але й покращити конкурентні позиції цих компаній навіть після кризи, на шкоду конкурентам з ЄС. Хоча сильніша фіскальна позиція дає країні повне право бути більш щедрою до своїх громадян, ніж фіскально слабша країна, вона не дає їй права завдавати шкоди іншим країнам своєю здатністю надавати державну допомогу. Правила державної допомоги можуть обмежити таку шкоду, але цього недостатньо для підтримки (приблизно) рівних умов, якщо скрізь не буде забезпечено мінімальний рівень підтримки.

По-друге, фіскальний інструмент на рівні ЄС значно покращить шанси на те, що підтримка фірм надаватиметься таким чином, щоб заохочувати енергозбереження та узгоджуватись із зеленим переходом. Навіть у країнах із найкращим врядуванням розподіл субсидій компаніям є предметом лобіювання, зв'язків і захоплення держави. Надання цих коштів на рівні ЄС не зупинить ці проблеми, але може значно зменшити їх.

По-третє, окрім сприяння підтримці компаній, що сприяють стимулам, фонд також може використовуватися для створення стимулів для країн ЄС для реалізації тих політик, які є важливими для спільної та ефективної відповіді на енергетичну кризу. Країни втратять доступ до фонду, якщо, наприклад, вони реалізуватимуть політику, яка не відповідає їхнім зобов'язанням щодо скорочення попиту на енергію, або закриють свої кордони для торгівлі енергоносіями. Додаткова підтримка від фонду може надійти країнам, які докладують особливих зусиль для збільшення поставок, наприклад, шляхом

збільшення місцевого видобутку газу, санкціонування додаткових трубопроводів або продовження терміну служби атомних станцій.

Європейські уряди стоять перед вибором, яку кризу мати: енергетичну чи фінансову. Глобальна економіка може висіти на волоссині.

Таблиця 1.3

Коефіцієнт інфляції в країнах ЄС

Країна/Роки	2019	2020	2021	2022
Франція	3,2	3,4	3,8	6,8
Італія	3,8	3,9	4	8,4
Німеччина	3,5	4,1	4,7	8,5
Австрія	4,1	4,5	4,7	9,4
Португалія	4,5	5,2	6,3	9,4
Данія	4,7	4,9	6,1	9,6
Бельгія	4,6	3,1	6,5	10

Згідно таблиці вище можна зробити висновок, що коефіцієнт інфляції до 2022 року тільки збільшився, а причиною виникнення подібної ситуації є виникнення енергетичної кризи, що породжує фінансову кризу, в наслідок чого грошові запаси знецінюються з часом і знижуються індекси фондових ринків, внаслідок чого країни Єврозони перестають бути інвестиційно привабливі, а рівень якості життя населення різко погіршиться.

Коли деякі сектори починають скорочуватися, вони руйнують інші сектори разом із собою. Ціни на активи також впадуть, що, у свою чергу, зашкодить інвестиціям і споживанню. Економісти іноді називають це «теорією реального бізнес-циклу», галуззю знань, яка досліджує, як початкова негативна подія може поширюватися.

Якщо уряд виплатить достатню частину рахунків за електроенергію, це буде так, наче енергетичного цінового шоку ніколи не було. У полярному вигляді таку політику було б важко здійснити, але деякі зрушення в цьому напрямку вже є.

Уряди можуть намагатися обмежити стрибки цін на енергоносії різними способами. Вони можуть спробувати відновити споживачів і підприємства за допомогою субсидій і трансфертів доходів, наприклад, або вони можуть обмежити ціни, а потім спробувати знову оздоровити енергетичні компанії. Яким би не було саме поєднання політики, додаткові витрати створять велику дірку в державних бюджетах.

Якби уряд узяв на себе всю додаткову вартість енергії, це коштувало б приблизно від 6% до 8% ВВП — і ці витрати мали б нести щороку, щоб ціни на енергоносії залишалися високими. Для цього знадобляться додаткові державні запозичення, вищі податки, більше друкування грошей або якийсь поєднання цих варіантів.

Хороша новина полягає в тому, що перетворення енергетичної кризи на фінансову кризу не поширює високу вартість енергії на всю економіку. Погані новини подвійні: по-перше, утримання низьких цін на енергію не сприяє збереженню. По-друге, що важливіше, фіскальна криза залишається кризою. Навіть якщо уряд уникає додаткових запозичень, скільки можливостей для підвищення податків з огляду на економічні та політичні обмеження?

2.2 Причини виникнення енергетичних криз в країнах Євросони

Європа переживає безпрецедентну енергетичну кризу за останні 50 років. Аналітики називають це кризою, подібною до арабського нафтового ембарго 1970-х років, що супроводжувалося важкими економічними, соціальними та політичними наслідками. Ціна нафти знаходиться на 5-річному максимумі у 84 долари за барель, а спотові ціни на природний газ виросли на понад 50%. За 9 місяців цього року газ у Європі подорожчав майже на тисячу доларів за тисячу кубометрів.

Зростання попиту на енергію, екстремальні погодні явища (безпрецедентна спека і тривалі зими), збої в ланцюжку поставок і погані регіональні та глобальні запаси — все це сприяло нинішній кризі в Європі.

Зазвичай, вартість газу залежить від пори року: влітку і навесні – дешевшає, восени і взимку, навпаки, йде вгору. Але цей рік – виняток.

На формування ціни вплинуло жарке літо, було мало вітрів — тому величезні ферми вітряків, котрі встановлені в багатьох країнах ЄС, не давали стільки електроенергії, скільки планували.

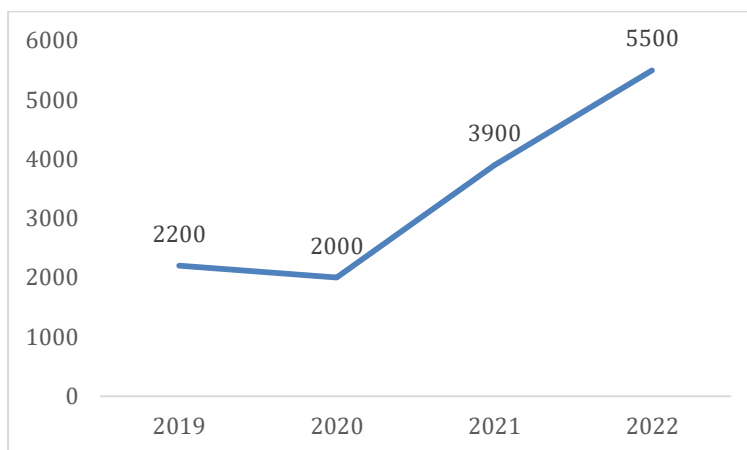

Рис 3. Ціна за 1000 кубів газу

Як ми можемо бачити, то ціни на природний газ в Європі зростають, оскільки збільшується попит в усьому світі. Експерти стверджують, що він зростає з кількох причин. Частина з них, безумовно, є об'єктивними. Це зокрема відновлення економік багатьох країн після ковідного періоду. Оскільки газ грає немалу роль у формуванні цін на електроенергію, то подорожчала й електрика.

Зіграла свою роль і погода. Холодна зима та періоди аномальної спеки влітку призвели до високого споживання енергоносіїв. У підсумку нині запаси газу в ЄС суттєво нижчі за звичайні. У середньому, за останні 10 років вони до цього періоду року були на рівні 90 відсотків, тоді як зараз складають лише 78%.

Ще одна причина енергетичної кризи на європейському ринку — це сподівання ЄС забезпечити ринок власною енергією з відновлювальних джерел.

Через це вони були змушені застосувати і газотурбінні установки для генерації електроенергії. Заповненість газосховищ виявилась перед початком сезону значно нижчою, ніж мала би бути, і виник дефіцит газу.

Свою роль зіграла також конкуренція за природний газ після довгих зим у Європі та Східній Азії, коли покупці зараз підвищують ціни.

Утім, оператори ринку вважають, що ця енергетична криза була штучно створена російським "Газпромом", щоб швидше сертифікувати газогін "Північний Потік-2".

За даними Міжнародного енергетичного агентства, у Німеччині та Іспанії ціни у вересні були у три-чотири рази більшими за середні показники 2019 та 2020 років.

Найбільше через енергетичну кризу нині потерпають підприємства та заводи. Зокрема британський гігант із виробництва добрив CF Industries Holdings, оголосив про припинення роботи двох із дев'яти заводів, де працюють 6000 осіб. Через високі ціни на енергоносії змушений скорочувати потужності також німецький виробник аміаку SKW Stickstoffwerke Piesteritz GmbH. Щоб компенсувати зростання цін на газ, він скоротить видобуток на 20 відсотків. Водночас свої потужності уже скоротили заводи у Австрії та Норвегії, а також французький металургійний завод LME

Незважаючи на зусилля щодо забезпечення достатніх поставок газу на майбутню зиму, динаміка енергетичного ринку для Європи у 2023 році буде такою ж складною, як і в 2022 році: ціни на енергоносії залишатимуться високими, їх знизить лише зниження попиту на континенті, і важко зрозуміти, де економічні зміни зростання прийде з. Обмеження пропозиції пом'якшують будь-яке значне зниження ціни, а основні стратегії знищення попиту матимуть негативний довгостроковий вплив на конкурентоспроможність ЄС.

Уряди європейських країн намагаються заповнити свої газові сховища і в основному досягають своєї мети в 95% до 1 листопада. Однак це в основному було досягнуто завдяки імпорту норвезького газу та зрідженого природного газу (СПГ) на рівні, близькому до максимального, протягом усього літа (у попередні роки, як правило, було літнє затишшя), а також невеликому збільшенню поставок з Алжиру та Азербайджан. Крім того, скорочені обсяги поставок російського газу, які надходили в період з березня по серпень, все ще становили

значну частину європейського імпорту в 2022 році. Таким чином, максимальні обсяги імпорту з неросійських територій в Європі зросли лише незначно, і подальше нове збільшення імпортних потужностей відбувається з перервою. Встановлення до п'яти плавучих установок для зберігання та регазифікації (спеціалізованих терміналів для імпорту СПГ) у Німеччині та однієї в Італії є найбільшим очікуваним збільшенням поставок цієї зими, але вони не почнуть працювати раніше січня, і цей графік встановлення може бути відхилений. Крім того, глобальний ринок газу залишатиметься напруженим принаймні до 2024 року, що незначно вплине на ціну.

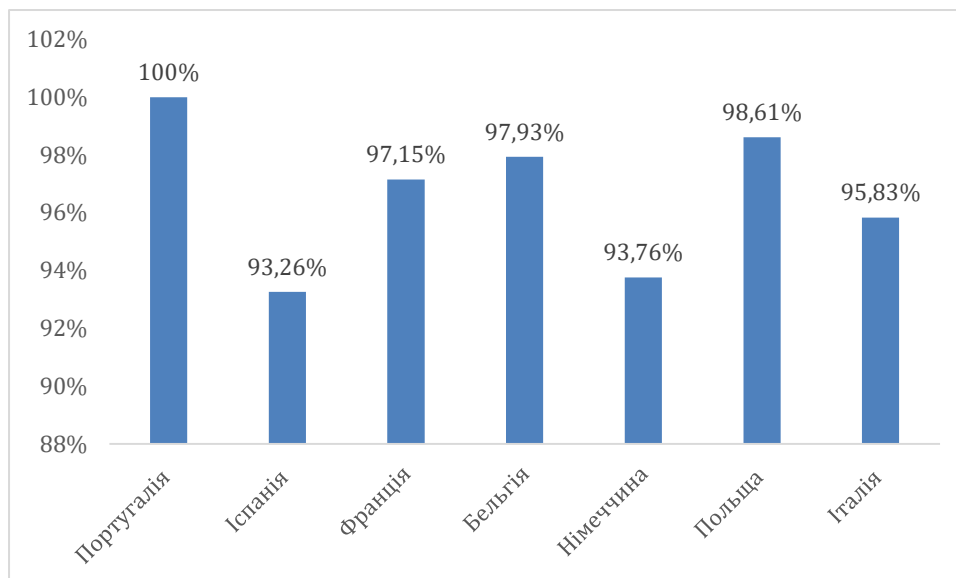

Рис. 4 показник у % заповнення сховищ газом у країнах ЄС

Ємність сховищ зазвичай зменшується приблизно на 60 процентних пунктів протягом звичайної європейської зими, а сховища залишаються заповненими принаймні на 20%. Однак історично таке скорочення відбувалося разом із продовженням імпорту російського газу протягом зими. Без такого імпорту, навіть якби сховища газу були заповнені та скорочення попиту було успішним, європейські запаси газу, ймовірно, досягли б майже нульового рівня до початку 2023 року. Тому, щоб досягти 95% цілі зберігання восени 2023 року, Європі доведеться придбати 20 % більше газу, ніж зазвичай, і на відміну від 2022

року це доведеться робити без будь-якого російського імпорту, загострення пропозиції та цінових шоків.

Поки нові пропозиції не з'являться в масштабах, не раніше ніж з 2024 року, основним фактором зростання цін на газ буде рівень попиту. Деяке скорочення попиту відбуватиметься у формі переходу від електроенергії, виробленої на газі, зокрема до вугілля та дизельного палива, тоді як побутовий і комерційний сектори, ймовірно, скоротять якомога більше через вищі роздрібні ціни. Однак найбільше зниження попиту відбуватиметься через енергоємні та газоємні сектори, такі як хімічна промисловість, виробництво сталі, кераміки, виробництво інших матеріалів і добрив, скорочення виробництва або закриття на тривалий період. Промислове виробництво в цих секторах вже почало стрімко падати. Зменшення виробництва та його наслідки для цін, ринку праці та довіри споживачів посилять рецесію у 2022-2023 роках і сповільнять подальше відновлення.

Ціни на природний газ дещо знизяться у 2023 році, але це значною мірою буде пов'язано зі значним простоем потужностей у енергоємному промисловому секторі, що перешкоджатиме будь-якому стабільному економічному відновленню до 2024 року. Певне зростання, ймовірно, відбудеться завдяки більш успішним переходам у промисловості від використання газу в промислових процесах до таких альтернатив, як біометан, вугільна енергія чи інші замітники. Однак ці замітники, ймовірно, будуть гіршими за промислові процеси, пов'язані з газом, і призведуть до великих початкових витрат. Сектор домогосподарств, зокрема опалення будинків, не зможе відійти від газу за короткий термін, що обмежує здатність домогосподарств зменшувати споживання.

Постійно вищі витрати на виробництво зроблять європейські товари менш конкурентоспроможними порівняно з північноамериканськими чи азійськими еквівалентами, можливо, принаймні до 2024 року. Деякі фірми можуть імпортувати дешевші проміжні товари, але це ще більше послабить торговельні баланси, які вже погіршуються в результаті підвищення цін на імпортні товари.

Оскільки високі ціни на енергоносії зберуться протягом 2023 року, глобальні ланцюжки постачання почнуть переорієнтовуватися, а міжнародні покупці перейдуть до неєвропейських джерел. Існує ризик того, що ці зміни закріпляться протягом багатьох років перерв і завдадуть остаточної шкоди європейській конкурентоспроможності.

Тиск конкурентоспроможності також впливатиме на рішення промислових компаній щодо того, чи залишатися бездіяльними, переміститися чи стати банкрутом, чи виробляти товари за неекономічною ціною. У багатьох секторах, особливо в автомобільному секторі, це відбувається в тандемі з переходом до екологічно чистих, через що європейські виробники екологічно чистих товарів, таких як двигуни електромобілів, батареї, сонячні та вітряні турбіни, з самого початку працюють з не вигідною ціною. Німецькі промислові групи попереджають, що стійкі високі ціни на енергоносії можуть призвести до «деіндустріалізації Німеччини», а автовиробники зі Східної Європи погрожували перенести виробництво в Південну Європу, де вартість енергії нижча, або взагалі вийти з регіону. Ймовірно, більше галузей підуть цьому прикладу. Політична реакція національних урядів і Європейської комісії поки що була зосереджена на короткостроковому врегулюванні кризи, а не на підтримці середньострокової конкурентоспроможності. Помітною протидіючою силою може бути запропонований ЄС Механізм коригування кордонів вуглецю, вуглецевий тариф, який планується запровадити до 2026 року. Проте експортні партнери ЄС критично ставляться до Механізму як до протекціоністської політики.

Крім впливу на конкурентоспроможність і зростання, стійкі високі ціни на енергоносії матимуть кілька впливів другого порядку на середньострокові перспективи Європи:

Фіскальна політика буде ще більш жорсткою: щоб уникнути перекладу всієї вартості безпрецедентного підвищення цін на природний газ на домогосподарства, країни вже почали давати газ домогосподарствам за доступними цінами. Це прийняло форму обмеження цін (як у Великій Британії,

за оцінками, коштує понад 150 мільярдів фунтів стерлінгів або 166 мільярдів доларів США) або націоналізації енергетичного сектору (як у Німеччині, яка повністю націоналізувала свого найбільшого постачальника енергії Uniper на 29 мільярдів євро або 28,4 мільярда доларів США, на додаток до інших заходів допомоги домогосподарствам). Після кризи, викликані коронавірусом, це ще більше підвищить борговий тягар у більшості європейських країн до рекордного рівня «мирного часу» та викличе занепокоєння щодо прийнятності боргу в міру зростання процентних ставок.

Компанії можуть бути підштовхнуті до межі: серйозним занепокоєнням напередодні та після пандемії COVID-19 було «зомбування» — уповільнення зростання продуктивності, спричинене тим, що непродуктивні та часто боргові фірми залишаються платоспроможними через наднизький борг. витрати на обслуговування. Поєднання зростання відсоткових ставок і зростання вартості ресурсів може остаточно підштовхнути багато з цих компаній-зомбі до банкрутства, що призведе до хвилі банкрутств. Однак існує значний ризик того, що уряди підтримуватимуть національних лідерів у житті, незважаючи на їх нежиттєздатність, надаючи субсидії, а не дозволяючи їм зазнати поразки у справі структурної трансформації.

Зелений перехід в Європі повинен буде пропустити газ: до вторгнення в Україну ЄС очікував, що використовуватиме газ як перехідне паливо в 2020-х роках, а потім припинить його поступову відмову в кінці 2020-х і на початку 2030-х років. Спроби укласти довгострокові контракти на СПГ з Катаром або іншими постачальниками були ускладнені через те, що постачальники шукали зобов'язань на понад 20 років, що суперечить цьому графіку. Оскільки поставки обмежені до середини 2020-х років, ми прогнозуємо, що рівень споживання газу в ЄС ніколи не відновиться повністю до рівня до пандемії, оскільки масштабне впровадження відновлюваних джерел енергії в середині 2020-х років безпосередньо замінить вугілля. Напередодні цього пропозиції щодо розширення інфраструктури природного газу в Європі передбачають інфраструктуру подвійного призначення, яку в майбутньому можна буде

перевести на водень. Ця стратегія збільшить початкові витрати на газову інфраструктуру, а також зобов'яже Європу використовувати водневу технологію, яка ще не доведена з точки зору ефективності або вуглецевої нейтральності в запланованому масштабі.

Висновки до розділу 2

Отже, проаналізувавши вище зазначені типи кризових явищ, можна зробити висновок, що всі вони взаємопов'язані між собою, і якщо зазнає спаду один сектор економіки, то він дає вплив на всі інші сектори.

В даному випадку в основі кризи в Європі є енергетична ситуація в середині Єврозони, що дає свій вплив на промисловість (вироблення та оброблення продукту стає по собівартості дорожче, так як на нього закладено енергії котра коштує в 10 разів дорожче, а товар не завжди може витримати конкуренцію на ринку), та фінансовий сектор, тобто збільшується коефіцієнт інфляції, в зв'язку зі збільшенням вартості на паливо та не достатня кількість його в запасах.

Причина, по якій ЄС демонструє перші ознаки серйозних економічних труднощів, полягає в тому, що він завжди був найбільш крихким і роздробленим економічним суб'єктом.

З відкрито оголошеною ідеологічною громадянською війною, а також глобальними потрясіннями ситуація для європейської економіки, ймовірно, стане дуже важкою в наступного році.

ЄС є не лише потенційним індикатором раннього попередження про наступний глобальний економічний спад, але також, ймовірно, матиме посилений вплив на будь-яку майбутню глобальну економічну кризу.

Пандемія Covid-19 показала, наскільки потрібна багатостороння співпраця: доки немає вакцини, ми зможемо контролювати цю хворобу, лише якщо її контролюватимуть всюди.

Це стосується пандемії коронавірусу, а також багатьох інших глобальних проблем. Дійсно, нинішня криза охорони здоров'я та економічна криза не

повинні змусити забувати про серйозність загрози, яку становить екологічна криза. Ми можемо лише сподіватися подолати цю кризу за допомогою рішучих і тісно скоординованих глобальних дій, зокрема, для швидкого виконання Паризької угоди та спільної боротьби з втратою біорізноманіття.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ПОДОЛАННЯ ТА НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ В КРАЇНАХ ЄС

3.1 Методика подолання економічних криз на прикладі країн ЄС

Відповідь на коронавірус мала прямі економічні наслідки історичного масштабу. Ці відповіді були спонтанними, а також спричинені рекомендаціями/указами політиків щодо дотримання соціального дистанціювання, щоб зменшити поширення вірусу та захистити людей із підвищеним ризиком. Виробництво різко впало, а безробіття різко зросло, особливо в деяких секторах. Таким чином, вплив був глибоким, але також досить різноманітним у суспільстві як з точки зору ступеня впливу на різних людей і фірми, так і в тому, яким чином.

Розробники економічної політики вирішували ці виклики у своїх країнах. Наша мета тут не в тому, щоб оцінити конкретні зусилля, значною мірою тому, що країни відрізняються багатьма способами, тому те, що є прийнятною реакцією в одній країні, може бути неприйнятним в іншій. Радше наша мета полягає в тому, щоб запропонувати деякі принципи, які, на нашу думку, мають загальну цінність на різних етапах кризи.

Першочергово важливо зрозуміти економічну природу не керуючої ситуації, що сталась. На макроекономічному рівні пандемія є єдиним, непередбачуваною. Порівняно, по суті, з усіма іншими рецесіями сучасності, це дуже незвично. Під час типової рецесії характер потрясінь (шоків) часто є предметом багатьох дискусій. Більшість рецесій зазвичай розглядаються як пов'язані з «дефіцитом попиту» – страхом перед менш світлим майбутнім, відсутністю впевненості тощо – і, таким чином, певною мірою є самореалізованим явищем. Стандартним рецептом боротьби з потрясінням, що самореалізується, є кейнсіанське управління попитом: заходи, вжиті монетарними та фіскальними органами для відновлення попиту. Навпаки,

пандемія Covid-19 не є самореалізованим явищем; цей шок є надзвичайно сумним, але тепер неминучим, і існують фундаментальні причини – власний вибір людей і добре вмотивовані втручання урядів – чому економічна активність впала в цей період.

Ключовий принцип політики: зв'язок

Що тоді може зробити економічна політика? Під час пандемії політика може допомогти подолати розрив між економіками до та після корони. Таким чином, мета повинна полягати в тому, щоб зробити можливим швидке повернення до тенденції, як тільки заходи, мотивовані здоров'ям, будуть скасовані. Таким чином, у центрі уваги макроекономічної політики має бути пошук шляхів запобігання розриву принципово здорових зв'язків між фірмами та їхніми працівниками, фірмами та їхніми клієнтами, а також фірмами та їхніми постачальниками ресурсів (таким чином зберігаючи ланцюжки поставок непорушними). Якщо такі зв'язки все ще діють, тоді можна буде розпочати економіку, коли загроза вірусу відступить. Відновлення розірваних зв'язків потребує часу, що може зробити економічне відновлення тривалим і болісним. Тут можна застосувати різноманітні заходи, включаючи фінансову підтримку та зміни законодавства про працю, а також закони про банкрутство. Наша мета тут — лише підкреслити гостру потребу в цій політиці; їх деталі повинні, за необхідності, відрізнятися залежно від інституційного контексту конкретної країни. Занепокоєння у впровадженні перехідної політики полягає в тому, що деякі фірми та відносини справді повинні бути порушені – рецесії певною мірою відіграють очисну роль. Однак, оскільки дуже важко точно визначити, які це фірми/відносини, і щоб уникнути непродуктивних зусиль лобіювання, ми підтримуємо політику, яка є широкою та передбачає незначну свободу дій.

Важливе зауваження до принципу, який ми щойно висунули, стосується того, наскільки економіка зміниться назавжди завдяки цьому досвіду. Ймовірно, деякі речі будуть іншими: віртуальні зустрічі можуть стати більш поширеними та змінити розподіл часу між домом і роботою, вимоги громадської гігієни можуть стати жорсткішими тощо. Ці та подібні зміни необхідно враховувати, але

ми не вважаємо їх настільки серйозними, щоб вимагати іншої політики. Важливо, що вони не означають потреби в новій чи зміненій промисловій політиці, ані на національному, ані на рівні ЄС.

Можуть бути також довгострокові наслідки для верств населення, які безпосередньо постраждали від кризи: дітей, які пропускають освіту, людей, які втрачають роботу та можуть залишатися безробітними протягом тривалого часу, тих (часто жінок), які мають важкий тягар вдома у догляді за дітьми та людьми похилого віку та хто може втратити професійне навчання та просування по службі тощо. Такі довгострокові наслідки є прикладами, які ми вважаємо небажаними: вони не відбулися б за відсутності коронакризи, і їх потрібно усунути якнайшвидше.

Як серйозність рецесії в Європі в 2020 році, так і подальше відновлення економік, ймовірно, помітно відрізнятимуться в країнах-членах. Ключовою метою стратегії ЄС є уникнення того, що ризики поточної кризи запам'ятовуються як Велика фрагментація. У цій колонці розглядаються уроки, засвоєні під час фінансової кризи, і стверджується, що більш консенсусний наратив, менші ризики морального ризику та зростання політичної обізнаності про те, що Європа повинна розраховувати на «тубільні» рушії зростання, забезпечують кращі шанси прийняти амбітну Відповідь політики ЄС. Чи призведе це також до глибшої політичної інтеграції, залежатиме від завершення довготривалих відкритих інституційних, таких як Банківський союз і Союз ринків капіталу.

Нещодавні прогнози офіційних установ і аналітиків ринку підтверджують, що криза Covid-19 призведе до спаду історичних масштабів, набагато глибшого, ніж той, який спостерігався під час фінансової кризи, яка послідувала за банкрутством Lehman Brothers у 2008 році. На малюнку 1а показано, що нинішня рецесія більш ніж удвічі більша за ту, яка послідувала за фінансовою катастрофою, і передбачає часткове та набагато повільніше повернення до докризового рівня зростання. У другому кварталі 2020 року реальний ВВП ЄС буде майже на 14% нижчим, ніж зареєстрований у другому кварталі 2019 року, тоді як для 2020 року в цілому Комісія оцінює глибоку рецесію зі зниженням

ВВП ЄС і єврозони. Необхідність заповнити дефіцит інвестицій (державних і приватних) виникне на етапі переходу, але стане ключовим пріоритетом лише на завершальному етапі, тоді як потреба в рекапіталізації характеризуватиме як етап переходу, так і етап відновлення. Приблизно потреби у фінансуванні на етапі надзвичайної ситуації становитимуть близько 800 мільярдів євро, на етапі перехідного періоду знадобиться 500 мільярдів євро, а етап, який передбачає відновлення, потребуватиме фінансування приблизно в 1,2 трильйона євро.

Було багато дискусій щодо динаміки кризи та потенційно неоднакового впливу на різні країни. Ранні надії на V-подібну рецесію розвіялися, незважаючи на нещодавні позитивні показники настроїв. У U-подібному сценарії спад триватиме довше, а відскок буде набагато повільнішим. W-подібний спад може бути можливий у разі другої хвилі зараження. Сценарій «вікторіанської ванни» не можна виключати – тут період стагнації супроводжуватиметься лише несміливим відновленням через збільшення приватного та державного боргу, а також постійну невизначеність, що призведе до високих заощаджень, менших інвестицій та обмеженого споживання. Ефекти гістерезису вплинуть на вихід із кризи та негативно вплинуть на потенційне зростання.

Відповідно до прогнозів Європейської комісії та більшості інших, як серйозність рецесії у 2020 році, так і наступне відновлення економік помітно відрізняються між державами-членами. Як показано на малюнку 1а, у 2020 році Німеччина зазнає значно меншого спаду, ніж Італія та Іспанія. Подібним чином відскок і рівень ВВП, якого ці країни досягнуть у 2021 році, помітно відрізняються. Хоча Німеччина також не повернеться до рівня ВВП 2019 року до 2021 року, її ситуація набагато менш важка, ніж ситуація в Іспанії та Італії.

Кілька факторів підкріплюють таку асиметричну поведінку, що впливає не лише на серйозність спаду, але й на швидкість відновлення. Екзогенні причини в основному стосуються структури та стійкості економіки, тоді як ендогенні причини пов'язані із взаємодією між простором національної політики та послабленням правил на рівні ЄС.

Країни, які покладаються на послуги, не зможуть повністю відшкодувати втрачений попит через низьку довіру споживачів і суворіші протоколи безпеки. Ці дії навряд чи відновляться повністю, доки не буде знайдено ефективне лікування вірусу. Типовим випадком є туризм і відпочинок, які мають значну вагу в Греції, Іспанії, Італії, Португалії та Хорватії. Крім того, промислова структура цих країн характеризується значно більшою кількістю МСП, які постраждають більше, оскільки вони мають менший буфер капіталу для покриття збитків і, отже, ймовірно зазнають більшої кількості банкрутств (McKinsey 2020). Навпаки, країни з більшими промисловими секторами, такі як Німеччина та її центральноєвропейські постачальники, швидше за все, відновляться швидше, оскільки відкладений промисловий попит і відставання замовлень відновляться незабаром після послаблення обмежень.

Крім цих екзогенних причин, асиметрична реакція на кризу зумовлена ендогенними факторами. Враховуючи високий рівень державного боргу, такі країни, як Греція, Італія та Іспанія, не мають стільки фіскального простору, щоб витримати шок, як Німеччина та інші країни Північної Європи. Це означає, що країни можуть отримати різну вигоду від свободи дій, наданої Комісією, яка запустила Загальне положення про відмову від ПСР та послаблення системи державної допомоги.

У довгостроковій перспективі, порівнюючи рівень ВВП у 2021 році з рівнем ВВП у 2008 році, економіки Німеччини та Франції будуть на 13% та 7% відповідно. Іспанія демонструє зростання лише на 1% порівняно з 2008 роком, тоді як Італія все ще побачить скорочення майже на 9%. Зміни реального ВВП за останні 12 років показують вагу фінансової кризи та кризи COVID-19 для економік, особливо в Південній Європі. Тому, що важливо, асиметричний вплив кризи Covid-19 додає до дуже відмінної поведінки європейських економік під час фінансової кризи та її наслідків.

3.2. Кризові явища в єврозоні та їх вплив на економічне майбутнє країн

Європейський інтеграційний проект сьогодні перебуває у важливій фазі свого розвитку. Цілком ймовірно, що сучасна т.зв. «європейська криза» стане стимулом для подальшого поглиблення політичної та економічної інтеграції.

Теперішню європейську кризу пов'язують переважно з економічною сферою. Зокрема, виокремлюють певний комплекс криз, які наразі переживає єврозона: фіскальна криза сконцентрована в Греції, однак помітна також і в Південній Європі та Ірландії; криза конкурентноздатності проявляється у великому та тривалому дефіциті торгівельного балансу, який спостерігається на периферії єврони та у навіть більшому дисбалансі поточних витрат всередині єврони загалом; банківська криза, що вперше проявилася в Ірландії, однак наразі розповсюджується по всій євзоні через зростання занепокоєння щодо суверенних платоспроможностей. Водночас, більшість експертів сходиться на тому, що європейська криза виходить далеко за межі економіки і має також політичний та, певним чином, символічний характер. Економічний та монетарний союз, створений у 90-х рр., запровадження євро та заснування Європейського Центрального Банку (ЄЦБ) стали елементами великого та амбіційного проекту, який залишався, водночас, незавершеним, адже не був створений фіскальний союз. Країни єврони на той період були політично не готові для запровадження наднаціональних інституцій з економічного управління. Не було також передбачено жодної значимої координації у сфері структурних економічних політик.

Інституційна незавершеність спільного економічного простору заклала диспропорції в економічний розвиток держав єврони. В результаті запровадження євро в євзоні зібралися разом економіки різного типу. Переважна більшість європейських країн залишалася в рамках традиційної соціал-демократичної економічної моделі з високими соціальними витратами та негнучким ринком праці, що зумовлювало високу вартість робочої сили та знижувало конкурентноздатність їхніх економік. Негативні демографічні тенденції та масове перенесення промислових виробництв в азіатські країни погіршувало економічну ситуацію в Європі. За цих умов, із створенням єврони

уряди європейських країн отримали доступ до величезних кредитних ресурсів, не маючи власних зобов'язань щодо проведення структурних реформ в економіці та соціальній сфері (зокрема, мова йде про трудове законодавство, грошово-кредитну політику, податкову політику та політику державних витрат). В той же час, інструменти впливу Європейської Комісії на бюджетну політику держав-членів ЄС були досить обмежені. Таким чином, виникли додаткові умови для проявлення кризи конкурентноздатності в єврозоні.

Ці реформи були спрямовані на зниження вартості виробництва без девальвації німецької марки[2]. Специфічна податкова політика Німеччини, що зумовлювала високі податки на витрати та низькі на прибутки від заощаджень сприяла здешевленню кредитних грошей, що в свою чергу підвищувало прибутковість бізнесу. Водночас невисокий внутрішній попит стимулював німецький бізнес до експансії на зовнішні ринки.

Криза конкурентноздатності європейських країн та доступ до дешевих кредитних ресурсів в рамках єврозони призвели до утворення дисбалансу фінансових рахунків країн єврозони та накопичення великих публічних та приватних боргів[3] в перші роки обігу євро та під час глобальної фінансової кризи у 2008 році. З початком Великої Рецесії економічні скорочення та втрата невірно оцінених фінансових вливань у периферію продемонстрували недостатність рівня економічної інтеграції в єврозоні та викликали негативну реакцію ринків, яку ми спостерігаємо і сьогодні.

Економіка семи країн ЄС ввійшла в рецесію за результатами четвертого кварталу 2021 року, а ще 7 стоять на порозі рецесії.

Міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service скоригувало суверенні боргові рейтинги країн ЄС з урахуванням чутливості цих країн до фінансових та макроекономічних ризиків, які несе за собою криза в єврозоні, а також з урахуванням того, як ці ризики поглиблюють власні проблеми цих країн.

Кредитний рейтинг Греції був знижений до «С» – найнижчого показника у своїй класифікації. Рейтинги Італії, Іспанії та Мальти знижені до «А3». Рейтинги –Словенії і Словачії знижені до «А2».

Серед інших проблем єврозони найбільш яскравим та загрозовим явищем для європейської економіки є боргова криза Греції[4]. Вона демонструє не лише наявність вад в системі функціонування єврозони, але й те, як невдале економічне врядування окремої держави може впливати на економічний розвиток єврозони загалом. Сьогодні саме навколо цієї проблеми точаться основні дебати в ЄС і приймаються рішення, що матимуть вплив на подальший економічний та політичний розвиток Європейського Союзу.

Фактично на порядку денному країн єврозони стоять два завдання:

1. вирішення проблеми боргових зобов'язань всередині єврозони;
2. усунення недоліків функціонування єврозони з метою недопущення в майбутньому подібних криз.

На даний момент дефолт Греції та її вихід з єврозони сприймається в ЄС як неприйнятний і тому пошук рішення ведеться через реструктуризацію грецьких боргів та реалізацію Афінами відповідних реформ. Так, 21 лютого 2022 р. в результаті зустрічі міністрів фінансів країн єврозони було погоджено програму фінансової допомоги Греції. Головними домовленостями є наступні: списується більше 53 % суми боргу (майже 100 млрд євро) Греції перед приватними кредиторами; до 2020 р. рівень зовнішнього боргу Греції має бути зниженим зі 160 % ВВП до 120,5 %; в рамках програми фінансової допомоги Греція отримає від ЄС кредит у розмірі близько 130 млрд євро, якщо буде виконувати програму, розраховану до 2024 р.; в 2022 р. бюджетні витрати Афін додатково скорочуються на 325 млн євро. Планується, що економія має бути досягнута за рахунок скорочення бюджетів оборонного відомства, міністерства охорони здоров'я та місцевих органів влади; протягом двох місяців в національне законодавство Греції буде включене положення згідно якого обслуговування зовнішнього боргу стане пріоритетним завданням уряду. В майбутньому ця норма також має бути внесена у Конституцію країни; обидві коаліційні партії зобов'язалися виконувати кредитну програму і після чергових парламентських виборів (квітень 2022 р.);

Греція має лібералізувати свій ринок праці та приймає план скорочення держзвдатків, що передбачає скорочення на 15 тис. робочих місць в державному секторі та зниження мінімальної зарплати з 751 до 600 євро; фінансова політика Греції буде знаходитись під постійним моніторингом спеціальної робочої групи, що складатиметься з експертів Єврокомісії та держав єврозони.

Додаткову допомогу Греція може отримати і за межами ЄС. Зокрема, обговорюється можливість надання фінансової допомоги Греції з боку МФВ. Сьогодні грецький уряд разом з рештою єврозони та МФВ веде переговори з приватними кредиторами та членами G20 щодо надання більших фінансових ресурсів у розпорядження МФВ. Про свою підтримку Греції у цьому процесі заявляли США.

Водночас вжиті заходи щодо недопущення дефолту Греції не вирішують економічні проблеми в Європі загалом. Європейська криза продовжується і в 2022 році проблеми можуть виникнути у інших європейських країн (зокрема Італії та Іспанії, відповідно до терміну повернення кредитів). Цілком ймовірно, що європейські країни вдадуться до певних антикризових заходів, таких як: збільшення Європейського стабілізаційного механізму та/або надання йому банківських прав; виділення кредиту з боку МФВ для започаткування програм підтримки слабких країн єврозони; активізації ЄЦБ у сфері кредитування та купівлі державних облігацій відповідних країн.

Поряд із потребою вирішення поточних економічних проблем країн єврозони для ЄС актуальним залишається питання усунення недоліків функціонування єврозони з метою недопущення в майбутньому подібних криз. Дії європейських політиків є свідченням того, що під впливом економічної кризи держави ЄС зробили вибір на користь посилення інституційної складової економічної інтеграції.

З жовтня 2008 р. почали проводитися регулярні зустрічі єврогрупи (міністрів фінансів країн-членів єврозони) під час яких обговорюється політика врядування в євроні.

У 2009 р. було ухвалене рішення про створення нової наднаціональної архітектури нагляду та контролю за фінансовими ринками, основу яких мали складати Європейська рада аналізу системних ризиків (European Systemic Risk Board (ESRB)) та Європейська система фінансових контролерів (European System of Financial Supervisors (ESFS))[7]. Головним завданням цих інституцій є нагляд за діяльністю банків, фінансових і страхових компаній, пенсійних фондів. Рішення цих інституцій мають рекомендаційний характер.

У 2020 р. приймається рішення про створення двох тимчасових структур: Європейського фінансового стабілізаційного механізму (ЄФСМ) для ЄС-27 та Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) для зони євро. В липні 2021 р. досягнуто домовленості щодо об'єднання цих двох структур в одну інституцію – Європейський стабілізаційний механізм (ЄСМ), що має запрацювати у 2023 р. Функції ЄСМ полягатимуть у наданні підтримки країнам єврозони в разі необхідності забезпечити фінансову стабільність. ЄСМ матиме широкий інструментарій підтримки, зокрема: надання кредитів своїм членам, забезпечення превентивної фінансової підтримки, купівля бондів країн-членів на первинних та вторинних ринках та забезпечення кредитної лінії для рекапіталізації фінансових інституцій. Рішення прийматимуться одноголосно, у випадках невідкладності прийняття рішень – за підтримки не менш 85 % членів. Максимальний об'єм кредитної лінії ЄСМ регулярно переглядатиметься, поточний сукупний об'єм ЄСМ та ЄФФС складає 500 млрд євро.

Найбільш важливий крок у сфері поглиблення економічної інтеграції ЄС було здійснено 2 березня 2022 р. – 25 з 27[8] держав-членів ЄС підписали «Договір про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі»[9] і таким чином створили фіскальний союз. Метою цього договору, відомого ще під назвою Бюджетний/Фіскальний Пакт, є забезпечення фінансової дисципліни та подолання боргової кризи в регіоні. Головним положенням є зобов'язання держав-підписантів прийняти на національному (бажано - конституційному) рівні правил щодо обмеження їхнього структурного дефіциту до 0,5 % ВВП. Європейський Суд відповідно до звернення може

винести рішення щодо відповідності національного законодавства країн взятим на себе зобов'язанням і у випадку виявлення порушення – накласти максимальний штраф у розмірі 0,1 % ВВП. Більш дієвим інструментом примусу держави дотримуватись взятих на себе зобов'язань вважається положення про те, що держави-порушники будуть позбавлені можливості отримувати допомогу від Європейського стабілізаційного механізму.

Даний інструмент вже був задіяний – 13 березня 2022 р. міністри фінансів країн ЄС прийняли рішення призупинити в 2023 р. виплату Угорщині 495 млн євро якщо вона не відновить в 2022 р. бюджетну рівновагу, контрольний термін для досягнення якої закінчився у 2021 р. Рада з економічних та фінансових відносин (Екофін) вимагає від Угорщини досягти показника бюджетного дефіциту на рівні 2,5 % ВВП в 2022 р., а також рекомендує утримати його значно нижче 3 % у 2023 р. Якщо Угорщина здійснить необхідні бюджетні корекції до 22 червня 2022 р., виплати з ЄСМ можуть бути «розморожені» ще до набуття санкцією чинності.

Таким чином, можна спостерігати за запровадженням окремих елементів економічного врядування в Євросоюзі через створення інструментів впливу на економічну політику держав-члени ЄС та єврозони. Головним та єдиним дієвим таким інструментом сьогодні є обумовлення відповідної економічної політики наданням фінансової допомоги. Відповідно, держави, які найбільше будуть піддаватися дії цього інструменту – це держави-члени ЄС із низьким рівнем конкурентоспроможності та найбільшим рівнем торговельного дисбалансу (найбільшим негативним сальдо зовнішньої торгівлі).

Сьогоднішні події у сфері розвитку економічного врядування в ЄС дають підстави стверджувати, що відбувається поглиблена економічна інтеграція «знизу» - через прийняття загальнообов'язкових норм економічної політики в усіх державах єврозони та ЄС. Цілком ймовірно, що згодом прийнята система загальнообов'язкових норм економічної політики буде забезпечена наднаціональними інституціями економічного врядування в ЄС.

Трансформаційні процеси в ЄС є проявом глобального економічного та інформаційного розвитку. Кризові явища в євроні були значним чином зумовлені особливостями її економічної та інституційної організації, зокрема, наявністю умов для вільного руху капіталу та відсутністю координованої політики в інших секторах економіки.

На даний момент більшість політичних лідерів ЄС вважає поглиблення інтеграції головною запорукою забезпечення майбутнього економічного зростання Євросоюзу та попередження виникнення кризових явищ в майбутньому. В цьому контексті започаткування єдиної фіскальної політики є суттєвим прогресом на шляху економічної інтеграції в ЄС.

Кризові явища в ЄС сприяли посиленню впливу країн, що виявилися найбільш конкурентноздатними в поточній економічній ситуації. Найбільшим впливом наразі користується Німеччина, яка в свою чергу ставить за мету подальше просування ЄС на шляху економічної та політичної інтеграції.

Необхідність пошуку додаткових ресурсів для економічного зростання стимулює ЄС продовжувати інтеграційний проект в тому числі і в географічному розширенні, саме тому Європейський Союз зацікавлений у розширенні власної присутності в Україні.

3.3. Наслідки кризових явищ в країнах ЄС на майбутню геополітичну ситуацію України

Війна в Україні є третім асиметричним шоком, як називають його економісти, який Союз пережив за останні два десятиліття після фінансово-економічної кризи 2008 року та наступної кризи в євроні та пандемії COVID-19. Асиметричний шок – це раптова зміна економічних умов, яка впливає на одні країни ЄС більше, ніж на інші. Війна в Україні справді значно більше впливає на сусідні країни через наплив біженців та їхню сильну залежність від російського газу.

Щоб запобігти послабленню ЄС асиметричними потрясіннями, нам потрібно посилити нашу спроможність демонструвати солідарність із найбільш постраждалими країнами. Це те, було зроблено після кризи 2008-2009 років. Війна в Україні призведе до зниження економічного зростання ЄС у 2022 році та далі. Російське вторгнення має спричинила масштабну гуманітарну кризу — понад 6 мільйонів українців покинули країну. Вплив очікується, що війна з економічною діяльністю та інвестиціями в Європейському Союзі буде значною, підвищення цін на енергоносії та сировину, порушення міжнародної торгівлі та посилення невизначеності.

Порівняння прогнозів зростання реального ВВП у 2022 році з опитувань, проведених до війни, надає розуміння економічного впливу. Середній консенсус-прогноз зростання реального ВВП єврозони в 2022 р. знизився з 3,9% у лютому до 2,7% у травні. Зниження на 1,2% у прогнозі зростання для єврозони є сильнішим, ніж очікуване падіння майже на 1 відсотковий пункт у Сполучених Штатах (3,7% до 2,7%) та зниження на 0,5 відсоткового пункту, очікуване для Лондона (4,3% до 3,8%). Світова система безпеки зазнає кардинальної трансформації. Це у свою чергу потребує адекватної реакції з боку національного пануючого політичного класу і політико-економічного істеблїшменту.

Ефективна управлінська політика в умовах системних криз неможлива без постійного вдосконалення аналітичного інструментарію щодо визначення системних викликів і загроз. Проте, традиційно прогнози істотно корелюються реаліями життя та професійними і вольовими якостями споживачів цих продуктів інтелектуальної діяльності. На даний час значна кількість аналітичних розробок, прогностичних версій майбутнього, футурологічних передбачень авторитетних світових аналітичних центрів виконує не тільки основну функцію прогнозу - об'єктивного відображення закономірностей розвитку глобальних та регіональних процесів, а й у більшості випадків представляють собою комплексний інструментарій формування громадської думки (штучне

формування настроїв, уявлень, очікувань) до реалізації певних проектів майбутнього або найбільш очікуваних моделей розвитку ситуацій. Формально інформаційні війни не припиняються ніколи, вони тільки змінюють ступінь агресії, технології доставки аналітичного або пропагандистського продукту до споживача та адресат, по якому працюють. Псевдопрогнози все більше стають засобом псевдонаукового впливу на суспільство, з широким маніпулятивним інструментарієм, із використанням дезінформації, сірих технологій прихованого впливу на особистість та групи індивідів, гібридних типів інформаційного впливу тощо. Це спричинено, в першу чергу, заангажованістю та причетністю до тих чи інших силових центрів впливу, відомих світових експертно-аналітичних установ. Відповідно, аналітичні матеріали багатьох із них є виключно синтетичними і побудовані таким чином, щоб ефективно моделювати, корелювати та корегувати порядок денний та проектувати необхідне замовлене майбутнє.

На початку 2016 року світове аналітичне та експертне співтовариство, провідні спеціалісти розпочали надавати власні прогностні версії розвитку подій у світі як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Багато в чому запропоновані найвпливовішими економістами моделі майбутнього різняться, а тому потребують побудови цілісного та більш систематизованого бачення ймовірних сценаріїв розвитку.

Окрім того, варто зазначити, що складність прогностної та аналітичної діяльності зумовлена інтенсивністю, динамічністю процесів та збільшенням у геометричній прогресії кількості ввідних даних на сучасному етапі розвитку світу. Підтвердженням цьому стала методологічна кваліть відомих світових аналітичних центрів у питаннях розробки навіть короткострокових прогнозів по Сирії, Україні міграційних процесах, Євросоюзу, Середземномор'ю тощо. Це призвело до серйозної дискусії в аналітичних колах США та Західної Європи з приводу перегляду усталених стратегій інформаційно-аналітичної та експертної діяльності. Особливим тут видається не завжди точні прогнози щодо розгортання ситуації навколо вирішення конфлікту в Україні у рамках так

званого “Мінського формату”, вирішення конфлікту в Сирії у рамках так званого “Женевського формату”, критична та остаточна фаза дестабілізації і руйнування Російської Федерації, значне економічне падіння рівня розвитку та соціальні вибухи. Повномасштабна війна росії проти України суттєво змінила картину світу та зумовить тектонічні зсуви у сприйнятті безпеки, а також відповідні зміни механізмів її забезпечення, реагування на кризи різного походження та їх врегулювання. Дедалі більше приходиться усвідомлення (на жаль, низькими темпами та не до всіх), що «нормальність», до якої Кремль намагається призвичаїти світ, не має нічого спільного з нормами міжнародного права і взагалі з реальним станом справ. З огляду на це можна констатувати наявність взаємопрямованих процесів: з *одного боку*, результати війни впливають на провідних гравців, що шукають обрис оновленого світового порядку, з *іншого* — бачення цими гравцями перспектив світового порядку визначатиме обсяги та темпи допомоги Україні, потужність тиску на росію, отже впливатимуть на результати війни. Водночас, помилкою було б не брати до уваги рішучість, з якою Україна виборює свої незалежність і територіальну цілісність, а також процеси ерозії у російській верхівці влади та поки що неорганізовані протестні акції всередині популяції зомбі під назвою «російський народ». Які з цих процесів виявляться визначальними, побачимо найближчим часом. Війна в Україні сколихнула доленосні глобальні процеси, зумовила зростання невизначеності, непередбачуваності та, відповідно, нервозності поведінки окремих гравців. Значно ускладнилися прогнозування майбутнього, визначення стратегічних і тактичних пріоритетів, координація поточної взаємодії країн у рамках спільних дій з подолання кризових явищ.

Наразі спостерігається поступальний процес посилення і консолідації колективного Заходу. Ознаками цього стали приєднання до НАТО Фінляндії і Швеції, зміна в підходах європейських держав до колективної і національної безпеки. Найбільш наочно це можна помітити на прикладах Німеччини, Великої Британії, Польщі, інших європейських країн в їх намірах суттєво посилити власні збройні сили і свою воєнно-політичну роль у Європі. Свідченнями посилення

політичної солідарності Заходу стали дуже швидке — як за звичайними бюрократичними мірками — погодження безпрецедентних за масштабами санкцій проти росії і програм допомоги Україні, скоординований тиск на росію у таких авторитетних міжнародних організаціях, як РБ ООН, G-20, Рада Європи.

Попри наявність певних розбіжностей по таких питаннях, як зокрема: «воєнний» чи «дипломатичний» спосіб розв'язання конфлікту, масштаби та форми військово-технічної допомоги Україні, ставлення до майбутнього росії після завершення війни, — колективний Захід водночас знайшов сили виявити і вже понад півроку зберігати певну однотайність у реагуванні на російську агресію.

Колективна протидія росії уже перетворилася на один із символів оновленої західної єдності. Це безпосередньо впливає на стратегію перемоги над росією (стосовно чого в таборі демократичних країн сформувався певний консенсус, сформульований в документах самітів ЄС, G 7, НАТО), а також на тривалість війни та уяву про майбутнє України та росії. Така стратегія може виглядати наступним чином:

- за умов своєчасного надання Заходом усіх потрібних озброєнь Україна домагається *повної* перемоги над росією; у найкращому випадку війна може завершитися до кінця 2022р. — бажаний для всіх варіант; за умов дозованих постачань озброєнь вона може розтягнутися на роки — небажаний варіант;
- подовження санкційного тиску з метою позбавлення росії спроможностей відновити агресію або погрожувати агресією будь-кому;
- відбудова (перебудова) України за участі зацікавлених партнерів, зміцнення її сектору безпеки до рівня, що забезпечує захищеність і стійкість і є однією з головних гарантій безпеки;

Що стосується України то на гідне місце в оновленому світовому порядку, у глобальних і регіональних економічних і безпекових системах вона може розраховувати лише у випадку її повної перемоги над росією. За умов замороження конфлікту вона сприйматиметься як країна-жертва, а не як повноправний суб'єкт. При цьому після перемоги буде багато бажаючих

долучитися до табору переможців (яких насправді багато і без яких перемога була б неможливою). Натомість у випадку «недоперемоги» вся відповідальність буде покладена на Україну, бо, зрештою, припинення вогню на півшляху до перемоги буде її рішенням, до якого її наче ніхто не примушував.

Певною мірою від результатів завершення російсько-української війни залежить відповідь на питання про стійкість західної єдності. Перемога Заходу і зникнення росії з радарів екзистенційних загроз стануть підґрунтям для збереження і зміцнення західної єдності на тривалий період, суттєвим чинником легітимізації американського лідерства, імпульсом і дороговказом реформування та адаптації до нових умов багатосторонніх інститутів, що забезпечують координацію зовнішньої і оборонної політики західних країн.

Перемога росії і капітуляція України викличуть на Заході загострення старих і виникнення нових розбіжностей, пошук винних у поразці, деструктивні процеси як усередині окремих країн, так і між ними. Навіть «напівперемога» Заходу, тобто залишення росії шансу на «вставання з колін», що згодом перетвориться на відновлення її агресивності, означатиме крупну зовнішньополітичну поразку США, змінить розстановку політичних сил у західних демократіях, спонукатиме противників Заходу на чолі з Китаєм до більш впевненого тиску на провідні західні країни та всю систему західних цінностей.

Розуміння таких наслідків проявляється у зростаючій допомозі Україні з боку західних країн, у створенні дедалі ширшої коаліції країн, що вважають за необхідне потужну підтримку України зброєю, фінансами, гуманітарною допомогою разом із розширенням і запровадженням дедалі більш жорстких санкцій до росії. Водночас подекуди спостерігається нерішучість окремих країн у наданні Україні великих обсягів озброєнь (особливо важких). Це викликано здебільшого їх невпевненістю в перемозі України над більш потужною росією, невизначеністю статусу повоєнної росії, з якою доведеться мати справи після завершення війни, а також побоюванням ціни, яку доведеться сплатити за

перемогу (наслідків кризових явищ в економіці, енергетиці, у сфері продовольчої безпеки, міграційних хвиль тощо).

Висновки до 3 Розділу

Отже, можна зробити висновок, що методика подолання фінансово економічних криз складається з багатьох інструментів, а найважливіший інструмент- це час та ефективне управління наявними ресурсами, а також грамотне управління макроекономічною ситуацією. Необхідно також розробити певний комплекс заходів щодо співпраці фінансових та не фінансових секторів економіки. При цьому ключова роль повинна належати розробці та реалізації державної стратегії економічного й соціального розвитку, яка передбачала б чіткий розвиток окремих галузей національної економіки, експортно-імпорту, енергетичну політику тощо, а також реалізацію завдань грошово-кредитної політики. На сьогодні, незважаючи на значні зусилля провідних держав світу та міжнародних фінансових організацій, світова фінансова криза триває. У країнах ЄС спостерігається спад виробництва і найвищі за останні 20 років темпи зниження зайнятості населення.

Серед європейських країн криза найсильніше вразила Великобританію, Італію, Угорщину, Україну та Францію, Німеччину. Продовжується девальвація національних валют. У переважній більшості країн, які постраждали від кризи, не відбувається очікуваного відновлення кредитування, вкрай необхідного для підтримки внутрішнього попиту і стимулювання грошового ринку. Обсяги міжнародних кредитів також продовжують скорочуватись. Також слід пам'ятати, що криза несе в собі новизну в процесі функціонування компанії [10].

ВИСНОВКИ

Загалом варто зазначити, що основними причинами виникнення економічних криз в країнах ЄС є певні зміни з середини країн.

Кризи можна класифікувати за:

- рівнем виникнення
- місцем виникнення
- масштабами впливу
- характер причини виникнення
- за тривалістю в часі
- за ступенем керованості
- за ступенем тяжкості

Важливо зауважити, що кожна криза несе в собі щось нове, та подолавши її, в країні відбувається стан «економічного піднесення».

Хоча фінансова криза була спричиненим політичним шоком і не було узгодженого опису між державами-членами, сьогоднішня криза свідчить про більш узгоджену точку зору щодо його опису, походження, наслідків і, отже, відповідних політичних рішень. Існує також широкий консенсус щодо того, що криза, як обговорювалося вище, незважаючи на загальне походження, матиме асиметричний вплив. Той факт, що пандемія вразила одні країни раніше, ніж інші, породив моральний обов'язок у тих менш уражених країнах допомогти тим, де пандемія вразила з більшою інтенсивністю. В економічному плані це також призвело до позитивних зовнішніх ефектів, оскільки наступні країни могли отримати вигоду з досвіду та заходів, вжитих тими, хто постраждав першими.

Під час фінансової кризи поєднання політики було дуже незбалансованим: протягом більшості років монетарна політика була єдиною грою. Якщо розуміти, фіскальне стимулювання 2009 року було скасовано надто рано, за перших ознак зростання. Це йшло рука об руку з небажанням з боку країн, які мали фіскальний простір, використовувати його, що означало дуже незбалансоване поєднання

політики, коли фіскальна консолідація мала перевагу над підтримкою економіки. У результаті занадто великий тягар ліг на плечі ЄЦБ. Це призвело до парадоксального перевороту «неприємної монетаристської арифметики» Сарджента та Воллеса, яка постулювала, що за відсутності надійних обмежень у фіскальній політиці виникне фіскальне домінування, що призведе до тиску з метою монетизації державного боргу (Sargent and Wallace 1981). У цьому випадку надмірна фіскальна обачність виявилася також формою фіскального домінування: коли грошово-кредитна політика знаходиться на нижній ефективній межі, фіскальна бездіяльність перешкоджає зусиллям центрального банку виконати свій мандат щодо стабільності цін. Під час кризи Covid-19 необхідність рішучої реакції шляхом рішучої фіскальної експансії була визнана з самого початку, причому ЄЦБ і Комісія були найрішучішими та найпослідовнішими прихильниками.

По-третє, досвід під час фінансової кризи показує, що досягнення відповідної фіскальної позиції в зоні євро лише через горизонтальну координацію національної політики знизу вгору надзвичайно складно. Коли після кризи була досягнута в цілому адекватна загальна позиція, це відбулося через неправильний розподіл між країнами, що порушувало їхній відповідний фіскальний простір. Пропозиції щодо створення фіскальної спроможності єврозони, як у Звіті чотирьох президентів і Звіті п'яти президентів (Van Rompuy 2012, Juncker 2015), не отримали політичної підтримки. Навіть скромна пропозиція Комісії у 2017 році щодо створення Європейської інвестиційної стабілізаційної функції (EISF) була відхилена рядом країн, які вважали, що стабілізація належить до національного рівня в ЄВС. Сьогодні, щоб допомогти компенсувати асиметричний результат кризи, додаткове центральне фіскальне втручання має першочергове значення. Сильна роль бюджету ЄС у пропозиціях Комісії доповнить горизонтальний нагляд вертикальною координацією.

По-четверте, політична прийнятність центральної відповіді призвела також до відновлення методу Співтовариства, а не до міжурядового підходу, який домінував у процесі прийняття рішень під час фінансової кризи. Більш

консенсусний погляд на адекватну політичну реакцію та низьку політичну силу поглядів морального ризику допомогли подолати логіку «останнього співвідношення», яка призвела до затримок у прийнятті рішень, систематичних компенсацій за будь-яку європейську допомогу та, зрештою, до кристалізації розколу між кредиторами і боржниками. Враховуючи природу шоку та його потенційні наслідки, європейські політики сьогодні набагато більше працюють під «завісою невігластва» Роулза, оскільки ті, хто менше страждає сьогодні, не обов'язково не будуть страждати завтра. Наприклад, розрив ланцюжків створення вартості та можливі протекціоністські реакції в третіх країнах роблять економіку більш залежною від зовнішнього попиту більш вразливою.

Нарешті, міжнародне співробітництво відіграло радикально іншу роль у формуванні та здійсненні політичних заходів у відповідь на дві кризи. Хоча під час фінансової кризи глобальне управління зміцнилося зі зростанням G20, особливо на початку кризи, міжнародна співпраця відійшла на другий план у нинішній кризі. Підвищення обізнаності в Європі про те, що в більш фрагментованому світі, де багатосторонність, заснована на правилах, ставиться під сумнів, модель зростання, орієнтована на експорт, буде дедалі вразливішою, проклало шлях до більшої залежності від єдиного ринку ЄС як «корінного» двигуна зростання .

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Banks, J. (2017). Quadratic Engel Curves and Consumer Demand. *The Review of Economics and Statistics*, 27: 527–539.
2. Beran J. *Statistical Methods for Data with Long-Range Dependence* / J. Beran // *Statistical Science*. – 2016. – Vol. 7. – № 4. – P. 404-416.
3. Byrne, P.J. (2016). Law Extend to Food Away from Home? *Journal of Food Distribution Research*, 27: 22–32.
4. Carol, M.M. (2018). Life-course influences on the development of a food choice trajectory: a qualitative analysis of fruit and vegetable use. *Journal of Nutrition Education*, 30: 361–370.
5. Connors, M. (2018). Food choice: a conceptual model of the process. *Appetite*, 26(3): 247–265.
6. Engel, J.F. (2019). *Consumer behaviour*. New York: The Dryden Press
7. Falk, L. (2020). Personal, social and situational influences associated with diet changes of participants in an intensive heart program. *Journal of Nutrition Education*, 32: 251–260.
8. Food and agriculture organization of the united nations statistics division // faostat3.fao.org.
9. Francis X. Diebold (2017), *Elements of Forecasting*, 4th edition
10. Gaines, N. (2016). *The repertory grid approach. Measurement of food preferences*. Blackie Academic & Professional. London.
11. Hsu, H. (2019). How Will Rising Income Affect the Structure of Food Demand? *China's Food and Agriculture: Issues for the 21st Century*, Economic Research Service, 775: 10–13.
12. Kahn, M.A. (2005). Evolution of food selection patterns and preferences *CRC. Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 15(2): 129–153.
13. Pearson Higher Education Gaines, N. (2006). *The repertory grid approach. Measurement of food preferences*. Blackie Academic & Professional. London

14. Randall, E. (2001). Food preferences – their conceptualisation and relationship to consumption. *Ecology of Food and Nutrition*, 11(3): 151–161
15. Shepherd, R. (2006). A conceptual model of the food choice process over the life course. In: *The psychology of food choice* (pp. 1–18). ABI Publishing, Wallingford).
16. Solomon, M.R. (2006). *Consumer behaviour: a European perspective*. UK: Essex. Pearson Higher Education.
17. І.М. Демчак Факторна діагностика умов розвитку оптової торгівлі: папараметри та динаміка / І.М. Демчак, О. М. Бутник // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Зб.наук.пр. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – Вип. 1. – Т.1. – С. 102-108.
18. Аналітичні дослідження оптових цін на продуктових ринках / І.М. Демчак, О.О. Митченко, Г.В. Трофімова та ін. – К.: НДІ Укראгропромпродуктивність, 2017. – 96 с.
19. Бутник О.М. Економіко-математичне моделювання динамічних закономірностей розвитку економічних систем: [монографія] / О. М. Бутник. – Харків: ІНЖЕК, 2013. – 224 с.
20. Варченко О.М. Споживчий попит на цукор в аграрному маркетинзі // Вісник аграрної науки. – 2002.– № 7. – С. 71-72.
21. Витрати і ресурси домогосподарств України 2017 // Державна служба статистики України [Електроний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
22. Долинний Д.М. Дистрибуція. Формування та оптимізація каналів реалізації / В. Тюрменко. – Н.: Носач, 2006. – 133 с.
23. Гончаренко О.М. Підходи до моделювання облікового забезпечення управління підприємством. / О.М. Гончаренко – Режим доступу: http://ej.kherson.ua/journal/economic_06/286.pdf
24. Загорна Т.О. Конкурентна динаміка роздрібної торгівлі: теорія, діагностика, моделювання :[агропромисловість] / Т.О. Загорна. – Київ : вид-во «Ноулідж», 2019. – 463 с.

25. Калінчик М.В. Еластичність попиту на продукти харчування: проблеми, аналіз, харчування. / М.В. Калінчик. – К.: Нічлава, 2005. – 73 с.
26. Климко Г. Н. Основи економічної теорії: політекоомічний аспект / Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О. Канищенко, А.А. Чухно. – К. : Вища школа, 2009. – 743 с.
27. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен / Пер. с фр. – СПб. : Наука, 2016. – 589 с.
28. Буян І.В. Платоспроможний попит населення. / В.О. Бецик. – М.: Наука, 1976. – 360 с.
29. Методологія моделювання економічної динаміки: [антропопромисловість] / Ю.Г. Лисенко, В.Н. Тимохін. – Донецьк : Схід, 2007. – 269 с.
30. Мостенська Т.Л. Особливості формування попиту і пропозиції на ринку харчових продуктів // Економіка АПК.– 2017.– № 1. – С. 113-120.
31. Савченко Т.Г. Генезис теорій економічної рівноваги / Т.Г. Савченко // Економіка і регіон. – 2018. – № 1. – С. 198 – 206.
32. Суворов А.В. Прогнозування доходів і споживання населення / Суворов А.В., Сухорукова Г.М. // Проблеми прогнозування. – 2019. – № 4. – С. 41.
33. Управління торгівлею: регіональний аспект: [монографія] / під ред. В. А. Павлової. – Дніпропетровськ: Ун-т А.Нобеля, 2019. – 220 с.
34. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність. / Шпичак О.М., Свиноус І.В. – К.: ІАЕ, 2018. – 320
35. Salkova I. (2016) The genesis of the notion "Economic development" in the context of the logic of cognition. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. (4). 77-86.
36. Sakhno A., Hryvkivska O., Salkova I., Kucher L. Evaluation of the Efficiency of Enterprises by the Method of Analysis of Functioning Environment. Journal of Environmental Management and Tourism. 2019. Vol. X. No. 3 (35). Pp. 499–507.

37. Organisation for Economic Cooperation and Development. International Migration Database. [Електроний ресурс] - Режим доступу: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=MIG>

38. Bosetti, V., Cattaneo, C., & Verdolini, E. (2015). Migration of skilled workers and innovation: A European perspective. *Journal of International Economics*, 96(2), 311 p.

39. Hryvkiivska S., Polishchuk N., Salkova I., Kucher L. Human Capital in the Formation of Efficiency of Enterprises Activity. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. No.8 (3). Pp. 499-509. (Web of Science). [Електроний ресурс] - Режим доступу: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n3p499>

40. Bosetti, V., Cattaneo, C., & Verdolini, E. (2015). Migration of skilled workers and innovation: A European perspective. *Journal of International Economics*, 96(2), 311 p.

41. Стояненко, І. В., & Урсатій, А. Е. (2022). ВІЙНА В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СВІТУ. *Advancing in research, practice and education*, 18, 171.

42. Сімахова, А. О. (2018). Індикатори оцінки ефективності моделі соціальної економіки на глобальному рівні. *Вісник Дніпровського університету. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини*, (26, Вип. 10), 95-100.

43. Сімахова, А. О. (2020). ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ. *Бизнес Информ*, (3 (506)), 33-39.

44. International Pendulum Migration to Morocco: Multi-Local Residential Strategies of Ageing Migrants in the Todra Valley. *International Migration Institute*. Oxford, 2020. 20 p.

45. Tapinos G. Irregular Migration: Economic and Political Issues Combating the Illegal Employment of Foreign Workers. *Workers Paris : OECD Publishing*, 2000. 182 p.

46. Social and Hanson G.H. The Economics and Policy of Illegal Immigration in the United States. Washington, DC: Migration Policy Institute. 2009. 19 p. [Електроний ресурс] - Режим доступу: <http://www.migrationpolicy.org/pubs.pdf>
47. Beets G., Willekens F. The Global Economic Crisis and International Migration: An Uncertain Outlook. European Commission. Directorate-General «Employment, Social Affairs and Equal Opportunities». EU Unit Demographic Analysis, 2009. 14 p.
48. Wallerstein I. The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York: Academic Press, 1976. P. 229-233.
49. Cedos. Forced migration and war in Ukraine, available at. [Електроний ресурс] - Режим доступу: <https://cedos.org.ua/en/researches/forced-migration-and-war-in-ukraine-march-24-june-10-2022/>
50. Bosetti, V., Cattaneo, C., & Verdolini, E. (2015). Migration of skilled workers and innovation: A European perspective. *Journal of International Economics*, 96(2), 311 p.
51. Міжнародний валютний фонд. [Електроний ресурс] - Режим доступу: <https://www.imf.org/ru/Home>
52. Нараєвський С.М. Економіка зарубіжних країн. [Електроний ресурс] - Режим доступу: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/45841/1/EZK_NP.pdf
53. Кваша С.М. Європейська економічна інтеграція. 2013. – 292 с
54. Козак Ю. Г. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / за ред. Ю. Г.Козака. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 292 с
55. Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл. кор. НАНУ
56. М.Попович. – 2-ге вид., доп. – Київ: ПВП Всеувиито, 2001, Львів.
57. Гавриш О. А. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / О. А. Гавриш, В. І. Кривда, С. В. Нараєвський – Київ: НТУУ «КПІ», 2011
58. Економіка зарубіжних країн: Навч. посібн. Видання 4-е, перероб. та доп. [за ред.Ю. Е. Козак, В.В. Ковалевського]. - Київ : «Центр учбової літератури», 2013. - 292 с.5. Європейський проект та Україна: монографія / А. В.

Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Е.М. Яворська, О. О. Резнікова та ін. - К. : НІСД, 2012. - 192 с.

59. Батченко Л.В. Економіка європейського союзу та порівняльний аналіз соціально-економічних систем країн Європи: підручник / Л.В. Батченко, Л.І. Дмитриченко, К.Є.Мойсеєнко, О.Г. Ткаченко, Є.І. Кулик. - Донецьк: ДонДУУ, 2008. -315 с.

60. Копенгагенські критерії членства в Європейському союзі (інформаційноаналітична довідка) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>

61. Регіональна політика ЄС після його розширення: Аналітичні оцінки/ Нац. ін-т стратегічних досліджень (Закарпатський філіал); Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні; Ред. колегія: О.С. Власюк, С.І. Мітряєва, В.О. Приходько. - Ужгород: Вид-во «Ліра», 2004. - 244 с

62. Проділ. Задум об'єднаної Європи/Р. Проді. - К.: К.І.С., 2002. - 140 с.

63. Теоретичні концепції та передумови міжнародної економічної кризи в ЄС: Навчально-методичний посібник / Батченко Л.В., Дмитриченко Л.І., Мойсеєнко К.Є. - Донецьк, ДонДУУ, 2006. - 72 с.